

Fałszywa tożsamość – prawdziwa sztuka? Krytyczna analiza biografii i twórczości Jana Tysiewicza *vel* Władysława Niewiarowicza (1815–1891)

Piotr Józef JANOWSKI

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

<https://orcid.org/0000-0002-2327-996X>

ABSTRAKT Jan Tysiewicz *vel* Władysław Niewiarowicz (1815–1891), często mylony z powstańcami listopadowymi i emigrantami we Francji – Alojzym Ligenzą Niewiarowiczem oraz z Ludwikiem Niewiarowiczem, mimo stosunkowo licznych not biograficznych wciąż pozostaje postacią dość enigmatyczną. Dotąd znany był głównie z obrazu *Pokutująca Maria Magdalena* (1842) oraz bogato ilustrowanej edycji *Konrada Wallenroda* i *Grażyny* Adama Mickiewicza (1851). W artykule poddano krytycznej analizie biografię i twórczość artysty. Przedstawiono jego pochodzenie, młodzieńcze lata, udział w powstaniu na Litwie w 1831 r., ucieczkę do Galicji i zmianę nazwiska. Szczególną uwagę poświęcono studiom Tysiewicza w Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu oraz jego ówczesnej twórczości, przede wszystkim *Pokutującej Marii Magdalenie*, emigracji do Francji, ilustracjom do dzieł Mickiewicza, a także innym, mniej znanym dziełom artysty.

SŁOWA-KLUCZE Jan Tysiewicz, Władysław Niewiarowicz, Adam Mickiewicz, Jean Baptiste Louis Maes, malarstwo XIX w., ilustracja książkowa XIX w., życie artystyczne w XIX w., edukacja artystyczna w XIX w., Wilno, Lwów, Wiedeń, Paryż

ABSTRACT False Identity – True Art? A Critical Analysis of the Life and Work of Jan Tysiewicz, né Władysław Niewiarowicz (1815–1891). Despite the relatively large number of biographical notes available, Jan Tysiewicz, né Władysław Niewiarowicz (1815–1891), remains a rather enigmatic figure, often confused with the November Uprising insurgents, and subsequently émigrés in France, Alojzy Ligenza Niewiarowicz and Ludwik Niewiarowicz. Until now, he was known chiefly for his painting *The Penitent Mary Magdalene* (1842) and the richly illustrated edition of Mickiewicz's poems *Konrad Wallenrod* and *Grażyna* (1851). This article offers a critical analysis of this artist's biography and oeuvre. It examines his origins, his early years, his participation in the 1831 uprising in Lithuania, his flight to Galicia and the change of surname. Particular attention is paid to Tysiewicz's studies at the Academy of Fine Arts in Vienna and his work from that period, primarily *The Penitent Mary Magdalene*, his emigration to France, his illustrations to Mickiewicz's poems, as well as his other, lesser-known works.

KEYWORDS Jan Tysiewicz, Władysław Niewiarowicz, Adam Mickiewicz, Jean Baptiste Louis Maes, 19th-century painting, 19th-century book illustration, artistic life in the 19th century, art education in the 19th century, Vilna, Lvov, Vienna, Paris

DWUDZIESTEGO szóstego kwietnia 2022 r. w Lietuvos nacionalinis dailės muziejus w Wilnie otwarto wystawę „Iš nusidėjėlių didžiausia”. *Vladislovo Neveravičiaus paveikslas „Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė”* poświęconą jednemu z najsłynniejszych niegdyś obrazów w Europie¹. Podobnie jak w latach 40. XIX w. centralnym punktem ekspozycji była *Pokutująca Maria Magdalena* pędzla Jana Tysiewicza *vel* Władysława Niewiarowicza. Dzieło to od momentu powstania w roku 1842 wzbudzało zainteresowanie miłośników sztuki i badaczy. Tymczasem jego twórca, mimo stosunkowo licznych not i haseł biograficznych, pozostaje wciąż postacią dość enigmatyczną (il. 1)².

Jeszcze za życia Tysiewicza Franciszek Maksymilian Sobieszczański błędnie podał, że malarz urodził się w cyrkule stanisławowskim, następnie kształcił się we

Lwowie, po czym na stałe osiadł w Rzymie³. W 1883 r. życiorys artysty zakończono nawet stwierdzeniem: „Ob der Künstler noch lebt, ist dem Herausgeber dieses Lexikons unbekannt. In Werken über Kunst und Künstler suchen wir Tysiewicz vergebens”⁴. Z kolei niedługo po śmierci Tysiewicza Jerzy Mycielski utożsamiał go z Alojzym Ligenzą Niewiarowiczem, przyjacielem Adama Mickiewicza⁵. Następnie pisał o nim Stanisław Schnür-Peplowski⁶, a w 1904 r. Edward Bonifacy Pawłowicz wydał jego minibiografię⁷.

Po II wojnie światowej, w obchodzonym w 1955 r. Roku Mickiewiczowskim, nazwisko Tysiewicza przypomnieli Teofil Syga⁸ oraz Marian Morelowski⁹. W latach 70. i 80. XX w. jego biogramy zamieszczono w polskich oraz litewskich słownikach i encyklopediach¹⁰. W 1998 r. Robert Bielecki uznał, że z Tysiewiczem jest

* Składam serdeczne podziękowania dr Lilii Kowkiel z Zakładu Polskiego Słownika Biograficznego Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk za pomoc w dotarciu do źródeł i literatury wykorzystanych w niniejszym artykule.

1. Zob. „Vilniaus paveikslų galerijoje pristatoma vienas paveikslui skirta paroda «Iš nusidėjėlių didžiausia»”, *7 meno dienos*, nr 26 (1423), dostęp 8 listopada 2025, <https://www.7md.lt/25616>.

2. W Pracowni Słownika Artystów Polskich Instytutu Sztuki PAN znajduje sięteczka z materiałami dotyczącymi Tysiewicza.

3. Franciszek Maksymilian Sobieszczański, „Tysiewicz (Jan)”, w: *Encyklopedia powszechna*, t. 25 (Warszawa: Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, 1867), s. 858. Zapowiedź biogramu zob. *Kurier Warszawski*, nr 89 (17 IV 1867), s. 535. Błędne informacje powtórzone także w: „Tysiewicz Jan”, w: *Slovník naučný*, red. František Ladislav Rieger, Jakub Malý, t. 9: *Š–Vzývání svatých* (Praha: Nakladatel kněhupectví: I. L. Kober, 1872), s. 685.

4. „Tysiewicz Johann”, w: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, t. 48: *Trzetrzewinsky–Ullepitsch*, red. Constant von Wurzbach (Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1883), s. 187–188.

5. Jerzy Mycielski, *Sto lat dziejów malarstwa w Polsce 1760–1860. Z okazji Wystawy retrospektywnej we Lwowie 1894* (Kraków: [nakładem autora], 1897), s. 314; zob. Jan Bołoz Antoniewicz, *Katalog wystawy sztuki polskiej od roku 1764–1886* (Lwów: Nakładem Dyrekcji Powszechnej Wystawy Krajowej, 1894), s. 170.

6. Stanisław Schnür-Peplowski, *Obrazy z przeszłości Galicji i Krakowa (1772–1858)*, t. 2 (Lwów: Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1896), s. 229–231.

7. Edward Bonifacy Pawłowicz, *Z życia Litwina (sylwetka)* (Lwów: Nakładem Autora z Drukarni Edwarda Winiarza, 1904); przedruk w: *Z nad Wilii i Niemna. Książka zbiorowa Pamięci Adama Mickiewicza i Tomasza Zana w 50-tą rocznicę ich zgonu* (Wilno: Nakładem Księgarni Wacława Makowskiego, 1906), s. 144–152; zob. też: Zygmunt Batowski, „Tysiewicz Jan”, w: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, t. 33: *Theodotos–Urlaub*, red. Hans Vollmer (Leipzig: Verlag von E.A. Seemann, 1939), s. 516–517; Teodor Wierzbowski, *Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego* (Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1916), s. 133–149.

8. Teofil Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”, *Bibliotekarz* 22, nr 12 (1955), s. 353–358.

9. „Kronika Stowarzyszenia Historyków Sztuki”, *Biuletyn Historii Sztuki* 17, nr 4 (1955), s. 466; Marian Morelowski, „Ilustracje Jana Tysiewicza-Niewiarowicza do petersburskich wydań Konrada Wallenroda i Grażyny”, *Biuletyn Historii Sztuki* 18, nr 2 (1956), s. 308–309.

Na temat ozdobnego wydania dzieł Mickiewicza pisał także m.in. Andrzej Kansy, „Pierwsze wydania dzieł Adama Mickiewicza w zbiorach TNP”, *Notatki Płockie* 43, nr 4 (1998), s. 42–46.

10. Zob. m.in. Janina Wiercińska, „Tysiewicz Jan”, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, red. Irena Treichel (Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972), s. 919.

tożsamy powstaniec listopadowy Ludwik Niewiarowicz¹¹, natomiast w 2012 r. zwrócono uwagę na fakt, że artystę mylono ze wspomnianym już Alojzym Ligenzą Niewiarowiczem¹². Trzy lata później o studiach Tysiewicza w wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz o niektórych jego dziełach pochodzących z tego okresu pisała Larysa Kupczyńska¹³. W 2019 r. Beata Długajczyk i Leszek Machnik, wykorzystując źródła z Lwowskiej nacjonalnej naukowej biblioteki Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka, podali wiele szczegółów dotyczących malarza, skupili się jednak głównie na jego zapisie testamentowym na rzecz Ossolineum¹⁴. Nazwisko artysty często notują publikacje dotyczące sztuki XIX w., ale powielają ustalenia z wymienionych już prac¹⁵.

Od ponad dekady zainteresowanie twórczością Tysiewicza *vel* Niewiarowicza przeżywa swój renesans na Litwie. Z okazji dwusetnej rocznicy jego urodzin Vilniaus paveikslų galerija przygotowała wystawę *Vladislovo Neveravičiaus studijoje*, otwartą 25 grudnia 2014 r.¹⁶ W roku 2018 Joana Vitkutė nakreśliła krótką biografię Tysiewicza, bazującą na literaturze przedmiotu¹⁷, a w 2022 zorganizowała w Lietuvos nacionalinis dailės

1 Jan Tysiewicz, *Autoportret*, ok. 1839, Muzeum Narodowe w Warszawie. Fot. cyfrowe.mnw.art.pl

11. Robert Bielecki, „Niewiarowicz Ludwik”, w: *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3: L–R (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1998), s. 201. Informację tę powtórzone w: Вольга В. Гарбачова, „Тысяняў Ян (псэўд. Невроўні Людвік)”, w: *Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі. Біяграфічны слоўнік* (Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2004), s. 334. W słowniku zamieszczono również biogram Władysława Niewiarowicza; zob. ead., „Невяровіч Уладзіслаў”, w: *ibid.*, s. 251.

12. Valerijus Gasiūnas, „Neveravičius Vladislovas Mečislovas”, w: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2: 1795–1918, red. Jolanta Širkaitė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012), s. 265. Lapidarny życiorys (zawierający liczne błędy) z 2008 r. zob. „Tysiewicz Jan”, w: *Wileński słownik biograficzny*, red. Henryk Dubowik, Leszek Jan Malinowski (Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2008), s. 547.

13. Лариса Купчинська, „Внесок Яна Тисевича у вивчення діяльності Віденської академії мистецтв”, *Народознавчі зошити* 124, nr 4 (2015), s. 805–812; zob. też: Rūta Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslas «Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė»”, *Dailė*, nr 2 (2015), s. 107–110.

14. Beata Długajczyk, Leszek Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940. Zbiór malarstwa* (Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 2019), s. 325–339.

15. Zob. m.in. Maria Nitka, *Twórczość malarzy polskich w papieskim Rzymie w XIX wieku* (Warszawa–Toruń: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, Wydawnictwo Tako, 2014), s. 59, nr 51; Agnieszka Świętosławska, „Pomiędzy romantyzmem a biedermeierem. Lwowskie malarstwo pierwszej połowy XIX wieku”, *Sztuka Europy Wschodniej*, t. 8 (2020), s. 123–136.

16. „Vilniaus paveikslų galerijoje – Vladislovo Neveravičiaus 200-osios gimimo metinėms skirtas vakaras”, *7 meno dienos*, 27 III 2015, nr 12 (1118), dostęp 8 listopada 2025, <https://www.7md.lt/kultura/2015-03-27/Vilniaus-paveikslu-galerijoje-Vladislovo-Neveraviciaus-200-osios-gimimo-metinems-skirtas-vakaras>; zob. też: Rasa Adomaitienė, „Vilniaus paveikslų galerijoje – jubiliejinė paroda «Vladislovo Neveravičiaus studijoje»”, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 18 (2016), s. 163–168.

17. Joana Vitkutė, „Lietuviškoji Mona Liza”, *7 meno dienos*, nr 20 (1257), dostęp 8 listopada 2025, <https://www.7md.lt/daile/2018-05-18/Lietuviskoji-Mona-Liza>.

muzejus wspomnianą już wystawę, której towarzyszył naukowy katalog¹⁸. W tym samym roku Muzeum Historyczne w Lubinie w Galerii Ratuszowej pokazało ekspozycję *Jan Tysiewicz. Ilustracje do dzieł literackich Adama Mickiewicza*¹⁹, a białoruski badacz Dmitrij Jurkiewicz zaprezentował nieznana dotąd metrykę dopełnienia chrztu artysty²⁰.

PIERWSZE BIOGRAFIE JANA TYSIEWICZA

Autorem pierwszego, fabularyzowanego życiorysu Tysiewicza był Edward Bonifacy Pawłowicz, który po ukończeniu Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu kształcił się we Florencji, Rzymie i Paryżu. Pawłowicz uczestniczył w powstaniu styczniowym, a następnie przez wiele lat pracował w Muzeum im. Lubomirskich przy Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie, łącząc obowiązki służbowe z działalnością społeczną i publicystyczną²¹. Do napisania biografii Tysiewicza skłoniły go najpewniej zarówno względy osobiste, jak i łatwy dostęp do materiałów archiwalnych, w tym do życiorysu malarza, który wdowa po nim – Sabina Niewiarowicz-Tysiewiczowa – na prośbę Wojciecha Kętrzyńskiego, wieloletniego dyrektora Ossolineum, już w grudniu 1892 r. przesłała do Lwowa (zob. Aneks)²².

Według Pawłowicza Jan Tysiewicz urodził się w roku 1814 w Marcybiliszczach (sic!), majątku ojca Joachima Niewiarowicza, prezesa sądu wilejskiego²³. Na chrzcie otrzymał imię Władysław. Kształcił się w Wilnie, gdzie w roku 1830 wstąpił na uniwersytet. W następnym roku wziął udział w powstaniu na Litwie, po czym zbiegł do Galicji. Tam przybrał tożsamość zmarłego wówczas Jana Tysiewicza, do którego miał być fizycznie podobny. Przez krótki czas przebywał pod protekcją rodziny Dzieduszyckich, pełniąc funkcję nauczyciela, po czym dotarł do Lwowa, gdzie związał się z Ossolineum. Następnie rozpoczął studia w wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych w pracowni Friedricha von Amerlinga. Jego *Pokutująca Maria Magdalena*, wystawiona w roku 1840 w Wilnie (sic!), była „pierwszym obrazem polskiego pędzla, jaki obwożono po świecie”²⁴. W Wiedniu młodego zbiega wciąż nękała policja, dlatego udał się do Monachium. Wrócił stamtąd na krótko do stolicy cesarstwa, a w roku 1842 wystawił swe prace we Lwowie i odbył podróż sentymentalną na Litwę (sic!). Ostatecznie wyjechał do Paryża. Tam wszedł w środowisko polskiej emigracji. Kupił niewielką posiadłość, gdzie „wraçał do sztalugi – do grzędy, którą uprawiał – do lasu i w pole”²⁵. Majątek w testamencie zapisał Ossolineum.

18. „*Iš nusidėjėlių didžiausia*”. Vladislovo Neveravičiaus paveikslas „*Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė*”, red. Joana Vitkutė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2022); zob. też: Sigita Maslauskaitė-Mazyliene, „*Iš nusidėjėlių didžiausia, bet mylimiausia Vladislovo Neveravičiaus paveikslas «Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė»*”, 7 *meno dienos*, nr 22 (1429), dostęp 8 listopada 2025, <https://www.7md.lt/daile/2022-06-03/Is-nusidejeliu-didziausia-bet-mylimiausia>; Linas Lukoševičius, Dalia Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis* 23 (2021), s. 179–187.

19. „Wystawy czasowe zrealizowane w 2022 roku”, w: *Rocznik Muzealny* (Lubin: Muzeum Historyczne w Lubinie, 2022), s. 23.

20. Зміцер Юркевіч, „Ян Тысевіч – беларускі мастак, якога нібы й не было”, *Культура*, nr 27 (2022), s. 16.

21. Zob. „Towarzysz ś. p. Juliusza Kossaka”, *Nowości Ilustrowane*, nr 9 (1909), s. 4; Ludwik Janowski, *Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego* (Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1939), s. 325.

22. Biografie Tysiewicza i Pawłowicza łączą punkty wspólne, począwszy od pochodzenia, przez edukację artystyczną, wyjazdy zagraniczne, udział w powstaniu, aż po emigrację. Pawłowicz pisał: „Był to człowiek prawy, jeden z najlepszych i najszlachetniejszych, jakich kiedy znałem [podkr. – PJJ]”; zob. id., *Z życia Litwina (sylwetka)*, s. 19. Fraza ta budząco przypomina zdanie z życiorysu Tysiewicza pióra wdowy po nim: „Był to człowiek prawy, najszlachetniejszy i najlepszy z ludzi mi znanych”; zob. Aneks. O wykorzystaniu tego źródła przez Pawłowicza świadczy układ oraz treść jego książki, która przez wiele lat była jednym z podstawowych źródeł do biografii Tysiewicza.

23. W biografii Tysiewicza Pawłowicz miejscami odszedł od chronologicznego porządku narracji i pominął część znanych mu faktów z życia artysty. Pisał też, że niezależne od niego powody „nie pozwalają mu podać całej Odysei tego niezwykłego, a tak sympatycznego młodzińca”; zob. id., *Z życia Litwina (sylwetka)*, s. 5.

24. Ibid.

25. Ibid., s. 17.

Przodkowie artyści, litewscy Niewiarowicze pieczętujący się Półkozicem, na przełomie XVIII i XIX w. mieszkali w powiecie święciańskim. W 1804 r. szlachectwem wylegitymował się tam Franciszek, syn Antoniego, z synami Kajetanem, Joachimem (ojcem malarza) i Władysławem²⁶. Joachim urodził się najpewniej w latach 70. XVIII w. W młodości jako chorąży służył w powstaniu kościuszkowskim²⁷, po czym 13 maja 1810 r. – już jako podsędek powiatu wilejskiego²⁸ – ożenił się w Łoszycy pod Mińskiem z Marią Teklą Klarą (ur. 1785), córką Józefa Niemarszańskiego (Niemorszańskiego) i Katarzyny z Szyszków²⁹. Był właścicielem wsi Bohdanowo w powiecie wilejskim.

Niewiarowiczowie doczekali się dwojga dzieci. Według metryki dopełnienia chrztu, sporządzonej w parafii Śmiłowicze nad Wołmą 30 sierpnia 1818 r., ich syn – Władysław Roch Mieczysław – urodził się i został ochrzczony z wody 28 maja 1814 r. w Marcybeliszkach przez ks. Tomasza Jedzewicza, w obecności Antoniego Niemarszańskiego, sędziego zwyczajnego mińskiego, przypuszczalnie wuja dziecka, oraz Antoniny Niewiarowiczówny, związanej niegdyś w jakimś stopniu z polskim dworem królewskim³⁰. Jednakże 1 kwietnia 1814 r., również w Marcybeliszkach, przyszła na świat córka Niewiarowiczów – Wincentyna Sydalia Felicjana. Informacja ta podaje w wątpliwość rok urodzin Władysława wskazany w metryce dopełnienia chrztu, zwłaszcza że jego siostra została ochrzczona tuż po narodzeniu.

Wydaje się zatem, że była starsza od brata, który w roku 1832 uniknął wyroku śmierci właśnie ze względu na młodociany wiek. Najpewniej więc przyszły malarz urodził się 28 maja, jednak nie w roku 1814, a w 1815³¹.

Władysław Niewiarowicz dorastał w Bohdanowie, a w wieku około piętnastu lat ukończył gimnazjum w Mińsku³². Studia uniwersyteckie w Wilnie rozpoczął więc przypuszczalnie w roku akademickim 1830/1831. Według części badaczy kształcił się w pracowni Jana Rustema³³. Nawet jeśli tak było, to nauka ta trwała krótko, zaledwie parę miesięcy. Już wiosną 1831 r. na Litwie wybuchło powstanie, a w Wilnie ogłoszono stan wojenny. Sędziwy Rustem nie mógł zatem wyrzucić istotnego wpływu na rozwój artystyczny Niewiarowicza, tym bardziej że ten, podobnie jak wielu jego rówieśników, był już wówczas zaangażowany w działalność konspiracyjną, zapewne nie w takim stopniu, jak przedstawiała to po latach jego żona, która pisała, że był „duszą tego przedsięwzięcia”³⁴.

Młodego Władysława zatrzymano w Wilnie latem lub jesienią 1831 r. Znaleziono przy nim „dwa pistolety z 80 ładunkami” oraz „buntownicze wiersze, zuchwałe i uwłaczające nie tylko rządowi rosyjskiemu, lecz i monarszym Osobom”. Początkowo utrzymywał, że materiały o treści wywrotowej znalazł na ulicy, jednak gdy analiza pisma wykazała ich zgodność z jego własną ręką, przyznał, że „wiersze te przepisywał z seksteru zmarłego akademika”. Za wspomniane przestępstwa sąd wojskowy, wzięwszy pod uwagę jego młody wiek, skazał go na służbę w syberyjskim batalionie

26. Franciszek Niewiarowicz miał brata Andrzeja, a ten – syna Antoniego; zob. Czesław Malewski, *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat święciański i trocki* (Warszawa: Instytut Historii PAN, Fundacja Lanckorońskich, 2022), s. 144. Niewiarowiczowie zamieszkiwali również powiaty trocki, lidzki, oszmiański i wileński; zob. *ibid.*, s. 363; id., *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiaty lidzki, oszmiański i wileński* (Warszawa: Instytut Historii PAN, Fundacja Lanckorońskich, 2016), s. 314.

27. Julian Horian, „Ostatni z Koszczyców. Podanie litewskie z przeszłego wieku”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 43 (1909), s. 398. Nie wiadomo, czy ten Joachim jest tożsamy z Joachimem Niewiarowiczem (ur. ok. 1780) z powiatu wilejskiego, który w latach 1797–1798 studiował w Szkole Głównej Wileńskiej malarstwo pod kierunkiem Franciszka Smuglewicza; zob. „Neveravičius Joakimas”, w: *Lietuvos dailininkų žodynas*, s. 264.

28. *Kurier Litewski*, nr 93 (19 IX 1810), s. nlb. (dodatek).

29. Юркевич, „Ян Тысевиц”.

30. Antonina została odnotowana jako „aulica regis poll(oniae)”; Юркевич, „Ян Тысевиц”.

31. Rok 1815 jako rok urodzenia Niewiarowicza podano również w inskrypcji na jego nagrobku; zob. Andrzej Biernat, Sławomir Górzyński, *Cmentarz Champeaux w Montmorency. Groby Polskie* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2021), s. 397–398, nr 139.

32. *Kurier Wileński*, nr 14 (16 II 1860), s. 145; Гарбачова, „Невярович Уладзіслаў”, s. 251.

33. Zob. m.in. Gasiūnas, „Neveravičius Vladislovas Mečislovas”, s. 265; „Iš nusidėjėlių didžiausia”, s. 12.

34. Zob. Aneks.

liniowym, utratę szlachectwa i konfiskatę majątku³⁵. Wersja tych wydarzeń opisana przez wdowę po Tyśiewiczu, a następnie powtórzona przez Pawłowicza, różni się znacząco od zaprezentowanych faktów. Należało jednak wątpić, że wiadomość o ułaskawieniu młodego Niewiarowicza przysła akurat, „kiedy był prowadzony na miejsce egzekucji”³⁶. Ponadto represje nie dotknęły rodziny artysty – jego ojciec zachował urząd i majątek³⁷.

W powstaniu na Litwie wzięli udział, a następnie emigrowali, także inni Niewiarowicze, z którymi myłono naszego malarza. Pierwszym z nich był Alojzy Ligenza, postać jak dotąd praktycznie nieznana. Był synem Józefa, urodził się w powiecie borysowskim w 1804 r. Gimnazjum ukończył w Mińsku, a w roku 1824 rozpoczął studia na Wydziale Fizyki Uniwersytetu Wileńskiego³⁸. Poznał wówczas Adama Mickiewicza, a przez

dwa lata kolegował się z Juliuszem Słowackim³⁹. Nie ma powodów, by sądzić, że studiował malarstwo u Rustema⁴⁰, tym bardziej, że w roku 1827 zapisał się „jako słuchacz przedmiotów matematycznych” w Pradze⁴¹, skąd wyjechał dopiero trzy lata później. Wybuch powstania listopadowego zastał go w Królewcu, w czasie podróży do Wilna. Walczył w oddziałach litewskich, a następnie – w stopniu podporucznika – w 1. pułku jazdy krakowskiej. Po upadku powstania w roku 1831 przedostał się do Prus, a stamtąd emigrował do Francji, gdzie osiadł w Beauvais⁴². Wtedy też odnowił i rozwinął znajomość z Mickiewiczem, a w latach 30. lub 40. XIX w. wykonał na jego prośbę nawet kopię miniaturowego portretu Maryli Wereszczakówny⁴³. W latach 1869–1871 mieszkał w Peszcie, następnie we Lwowie, a od roku 1885 ponownie w Peszcie, gdzie zmarł w 1886 r.⁴⁴

35. Wyrok zatwierdził wiosną 1832 r. Mikołaj I; zob. *Tygodnik Petersburski*, nr 23 (25 III 1832), s. 149; *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 93 (18 IV 1832), s. 482; *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll na stuletnią rocznicę 1772 r.*, wyd. Władysław Plater (Poznań: Nakładem Jana Konstantego Żupańskiego, 1872), s. 419. Konfiskatę majątku Niewiarowicza ogłosiła 20 III 1835 r. Wileńska Komisja Likwidacyjna; *Kurier Litewski*, nr 66 (20 III 1835), s. 298 (dodatek); *Tygodnik Petersburski*, nr 27 (17 IV 1835), s. 157; *Gazeta Krakowska*, nr 140 (23 VI 1835), s. 590; zob. Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 107; Lukoševičius, Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, s. 180.

36. Zob. Aneks.

37. Zob. *Kurier Litewski*, nr 133 (2 XI 1831); nr 140 (18 XI 1831); nr 72 (27 VI 1832). Joachim Niewiarowicz, były sędzia powiatu wilejskiego, zmarł najpewniej w latach 50. XIX w. (zob. Horian, „Ostatni z Koszczyców”, s. 398), w każdym razie przed 4 VII 1859 r.; zob. Wierzbowski, *Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego*, s. 134, przyp. 1.

38. Wilno, Vilniaus universiteto biblioteka, sygn. F13-485.

39. Alojzy Ligenza Niewiarowicz, *Wspomnienia o Adamie Mickiewicz* (Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878), s. 10, 31, 41, 119; „Ze wspomnień Alojzego Ligęzy Niewiarowicza”, w: *Zbiór pamiętników do historii powstania polskiego z roku 1830–1831* (Lwów: Nakładem dra Tomasza Rayskiego, 1882), s. 449, 453.

40. Zob. „Neveravičius Alojzas”, s. 264.

41. „Ze wspomnień Alojzego Ligęzy Niewiarowicza”, s. 451.

42. Ibid., s. 456, 480; Robert Bielecki, „Niewiarowicz Alojzy”, w: *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3, s. 201; List A. Mickiewicza do A. Niewiarowicza, Paryż 2 IX 1844 r., w: *Pamiętnik Towarzystwa Literackiego Imienia Adama Mickiewicza*, red. Roman Pilat (Lwów: Nakładem Towarzystwa, 1891), s. 241–242; Adam Jerzy Czartoryski, *Odezwa do ziomków* (Paryż: W Drukarni Bourgonne et Martinet, 1842), s. 4.

43. Niewiarowicz, *Wspomnienia o Adamie Mickiewicz*, s. 20–21. „Portret obecnie dołączony do książki o Maryli robiony jest według kopii, którą Niewiarowicz [Alojzy Ligenza] z miniaturki oryginalnej dziś już nie istniejącej sporządził”; zob. *Gazeta Lwowska*, nr 1 (3 I 1887), s. 4. Wspomniana książka „o Maryli” to praca Władysława Bełzy, *Maryla i jej stosunek do Mickiewicza* (Lwów: Gubrynowicz & Schmidt, 1887).

44. Niewiarowicz zmarł pod koniec grudnia 1886 r.; zob. *Czas*, nr 299 (31 XII 1886), s. 3. W większości opracowań podawany jest błędny rok jego śmierci – 1888; zob. Janowski, *Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego*, s. 300; „Neveravičius Alojzas”, w: *Lietuvos dailininkų žodynas*, s. 264; Гарбачова, „Невярович Алаізіі Лєгенза”, s. 334; zob. też: Bołoz Antoniewicz, *Katalog wystawy sztuki polskiej od roku 1764–1886*, s. 170; *Gazeta Lwowska*, nr 78 (6 IV 1918), s. 4.

Drugim Niewiarowiczem, o którym wspomnę, był Ludwik. Jego dziadem ojczystym był Michał, mający synów Józefa (ur. 1766), łowczego i sędziego grodzkiego zawilejskiego, a w roku 1809 tamtejszego prezydenta ziemskiego z majątku Dubotowki, oraz Ignacego (ur. 1768), komisarza powiatu zawilejskiego i sędziego ziemskiego⁴⁵. Ludwik był synem tegoż Ignacego i Eleonory z Giecwiczów. Urodził się z siostrą bliźniaczką Julią 18 sierpnia 1810 r. we dworze w Wyholeniętach (parafia Niestaniszki)⁴⁶. Podobnie jak inni Niewiarowicze, kształcił się na Uniwersytecie Wileńskim. Od marca 1831 r. walczył w powstaniu litewskim, w czerwcu tego roku już w stopniu podoficera służył w pułku jazdy poznańskiej, a następnie został awansowany na podporucznika. Z Henrykiem Dembińskim wycofał się z Litwy do Warszawy, potem przedostał się do Prus, gdzie został internowany. Od roku 1832 mieszkał we Francji. Na emigracji należał do Komitetu Narodowego Polskiego oraz Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Wziął również udział w Wiosnie Ludów⁴⁷.

JAN TYSIEWICZ – STUDENT AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W WIEDNIU

Najpewniej wiosną 1832 r. Władysławowi Niewiarowiczowi udało się zbiec z transportu na Syberię, i to już w Wilejce⁴⁸. Z tego samego roku pochodzą również jego najwcześniejsze prace wykonane zapewne jako prezent dla siostry Sydalii, z przeznaczeniem do jej *album amicorum*. Są to trzy miniatury żołnierzy z czasów

napoleońskich⁴⁹ oraz scena kostiumowa⁵⁰. Kolejnych pięć lat życia Niewiarowicza można zrekonstruować wyłącznie na podstawie wspomnień wdowy po nim. Przez dłuższy czas ukrywał się w lasach. Przetrwał tam dzięki pomocy litewskich chłopów dostarczających mu pożywienie. Następnie, w przebraniu jednego z nich, przedostał się do Galicji. Schronienie znalazł w majątku niejakiego pana Postruckiego, u którego pracował jako nauczyciel i ogrodnik. Później zamieszkał w okolicach Lwowa, u niejakiego Strzembosza. Tam również niepokoiła go policja, wciąż tropiąca ukrywających się powstańców. Rozwiązaniem jego trudnej sytuacji miała być naturalizacja w Galicji, jednak nie udało mu się uzyskać koniecznego do niej poręczenia. Wówczas wspomniany Postrucki „ułożył jakoby ten młody człowiek był jego naturalnym synem [podkr. – PJJ], dając mu nazwisko”⁵¹ podobnego doń, a zmarłego niedawno Jana Tysiewicza⁵². Wersję tę poświadczył hrabia Dzieduszycki, a formalne załatwienie naturalizacji wsparł Leopold Johann Nepomuk Sacher-Masoch von Kronenthal, dyrektor lwowskiej policji, najwyraźniej przychylny artyście. Wobec braku innych źródeł okoliczności zmiany tożsamości przez malarza pozostają wciąż tajemnicą.

Przypuszczalnie w roku 1838 Jan Tysiewicz⁵³, „okazawszy wiele zręczności i talentu”, ukończył kurs malarzski prowadzony przez Jana Kantego Maszkowskiego, najpewniej w Akademii Stanowej przy Uniwersytecie Lwowskim⁵⁴. Wówczas musiano już dostrzec jego talent, skoro we wrześniu 1838 r., z inicjatywy Gwalberta Józefa

45. Malewski, *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat święciański i trocki*, s. 144.

46. Wilno, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, fond 604, inw. 10, nr 163: Wypisy metryk chrzestnych Kościoła Parafialnego Niestaniskiego z roku 1810, k. 95.

47. Bielecki, „Niewiarowicz Ludwik”, s. 201. W biogramie błędnie podano, że Ludwik „ilustrował dzieła Mickiewicza, 1839 wystawiał na Salonie Paryskim [...]”. Zm. 16.1.91 w Paryżu. Testamentem zapisał swą willę w Montmorency Zakładowi im. Ossolińskich”.

48. Гарбачова, „Невярович Уладзіслаў”, s. 251.

49. Dwie z nich są datowane na 15 IV i 15 VI 1832 r.

50. Zob. *Atminimų sodai. Albumistikos etiudai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos album amicorum katalogas*, red. Rima Cicėnienė, Reda Griškaitė (Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos, Vrublevskių biblioteka, 2016), s. 356–357, 372, nr 14, 377, nr 19.

51. Zob. Aneks.

52. Szlachcic Jan Tysiewicz występował jako ojciec chrzestny w parafii Sielec (powiat włodzimierski) między 31 X 1827 a 29 X 1836 r.; Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej, sygn. 843, s. 155, nr 20, sygn. 851, s. 202, nr 26.

53. Dotąd często wskazywano, że Niewiarowicz posługiwał się nazwiskiem Tysiewicz dopiero od 1840 r.; zob. m.in. Gasiūnas, „Neveravičius Vladislovas Mečislovas”, s. 265; Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 107; Lukoševičius, Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, s. 180; „Iš nusidėjėlių didžiausia”, s. 14.

54. Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 326; zob. też: Michał Domański, „Maszkowski Jan Kanty”, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. Emanuel Rostworowski

2 Jan Tysiewicz, *Portret pejzażysty Carla Geylinga*, 1839, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Pawlikowskiego, w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich ustanowiono trzyletnie stypendium przeznaczone na pokrycie kosztów studiów Tysiewicza w wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych. Fundusz, po 50 złotych reńskich rocznie, mieli zasilać: Wanda Julianna z Potockich Caboga, *primo voto* Wielopolska, *secundo voto* Uruska,

Magdalena Katarzyna z Dzieduszyckich Morska⁵⁵, Henryk Lubomirski, Józef Kalasanty i Henryk Dzieduszyccy, Tytus Działyński, Ignacy Kajetan Chrzanowski, Tomasz Strzembosz, Aleksander Polanowski oraz sam Pawlikowski. Warunkiem wypłaty środków było przysyłanie przez stypendystę do Ossolineum dwóch prac rocznie oraz sprawozdań z postępów w nauce⁵⁶.

W połowie listopada 1838 r. Tysiewicz dotarł do Wiednia, gdzie po złożeniu egzaminu wstępnego uzyskał od Antona Pettera i Johanna Nepomuka Endera zgodę na podjęcie nauki rysunku „w sali gdzie z antyków rysują”⁵⁷. Z powodu braku wolnych miejsc w pracowni na faktyczne rozpoczęcie zajęć musiał jednak czekać do stycznia 1839 r., dlatego Ferdinand Georg Waldmüller, ceniony autor scen rodzajowych, zezwolił mu uczestniczyć w swoich lekcjach malarstwa obejmujących studia z natury⁵⁸. W liście do Ossolineum z 3 czerwca 1839 r. Tysiewicz relacjonował przebieg nauki: „[...] zacząłem od malowania z natury naprzód trupich głów, potem twarzy starych osób dla poznania anatomii, nareszcie stopniowo szedłem do malowania młodych męskich i kobiecych głów”⁵⁹. Przypuszczalnie od semestru letniego roku akademickiego 1838/1839 aż do roku 1842 kształcił się w zakresie rysunku historycznego oraz studium z antyku pod kierunkiem Leopolda Kupelwiesera, jednego z najważniejszych przedstawicieli romantycznego malarstwa religijnego w Austrii, pozostającego pod wpływem nazareńczyków⁶⁰, kopiował dzieła dawnych mistrzów z akademickich zbiorów oraz uczył się francuskiego i niemieckiego.

Zgodnie z ówczesną praktyką studenci doskonalili umiejętności również w pracowniach znanych

(Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1975), s. 153–154.

55. Magdalena Katarzyna z Dzieduszyckich Morska była malarką, projektantką ogrodów i filantropką, siostrą Józefa Kalasantego, żoną Ignacego.

56. Irena Lewandowska-Jaraczewska, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyktury Adama Kłodzińskiego 1839–1849* (Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1980), s. 158; Купчинська, „Внесок Яна Тисевича”, s. 806–807; Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 326–327.

57. Lwów, Lwiwska nacionalna naukowa biblioteka Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka (dalej: LNNBU), fond 5, rkp. 2818.

58. Przekaz ten potwierdza adnotacja w dokumentacji Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu, wskazująca, że w semestrze zimowym roku akademickiego 1838/1839 Tysiewicz nie został sklasyfikowany („nicht klassifiziert”); zob. Anna Straszewska, Ferdinand Gutsch, *Studenci z ziem dawnej Rzeczypospolitej w Akademii der bildenden Künste w Wiedniu (1726–1938). Wypisy* (Lublin–Warszawa: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2022), s. 75.

59. LNNBU, fond 5, rkp. 2818.

60. Straszewska, Gutsch, *Studenci z ziem dawnej Rzeczypospolitej w Akademii der bildenden Künste w Wiedniu (1726–1938)*, s. 75.

profesorów. Już pod koniec 1838 r. Tysiewicz zgłosił się do Friedricha von Amerlinga⁶¹, u którego kształcił się od 1 czerwca 1839 r. aż do lata 1840 r., kiedy to jego nauczyciel wyruszył w podróż do Italii. Mistrz zapewne dostrzegł talent ucznia, skoro zgodził się wypożyczyć mu do kopiowania kilka swoich dzieł. Po zakończeniu zajęć u von Amerlinga Tysiewicz przeniósł się do nowo otwartej pracowni anatomii i kompozycji prowadzonej przez Zygmunta Ferdynanda von Pergera. Planował również kształcić się u miniaturzysty i portrecisty Moritza Michaela Daffingera, jednak nie wiadomo, czy zamiar ten zrealizował, choć wydaje się to wielce prawdopodobne⁶².

Szczególne znaczenie dla twórczości Tysiewicza mają prace wykonane we wczesnym „okresie wiedeńskim”, czyli w latach 1838–1842, przeważnie jako zadania studenckie. Z tego właśnie czasu pochodzi bogaty zbiór jego dzieł, znajdujący się obecnie w zbiorach m.in. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus oraz Lwowskiej nacionalnej naukowej biblioteki Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka.

Jednym z pierwszych, o ile nie pierwszym malarzem, którego dzieła Tysiewicz kopiował w Wiedniu, był Joseph Mathias Grassi. Najprawdopodobniej na podstawie jego *Triumfu piękna*⁶³ młody artysta wykonał

w roku 1838 kolorowaną rycinę⁶⁴. W następnym roku powstały *Maria z Dzieciątkiem*⁶⁵, będąca dalekim echem rafaelskiej *Madonny pod baldachimem* z Palazzo Pitti we Florencji i wykazująca podobieństwa na przykład do *Madonny* z Museum of Fine Arts w Bostonie⁶⁶, rysunkowe studium Aresa Ludovisi (obecnie w zbiorach w Museo Nazionale Romano), słynnej starożytnej rzeźby marmurowej, wykonane najpewniej na podstawie jej kopii w brązie lub gipsie⁶⁷, a także portret skrzypka Karola Lipińskiego⁶⁸. Dwudziestego dziewiątego lipca 1839 r. Tysiewicz ukończył olejną kopię *Portretu pejzażysty Carla Geylinga* (il. 2)⁶⁹ pędzla von Amerlinga⁷⁰. W tym samym roku otrzymał również intratne zlecenie na wykonanie rękopiśmiennego, liczącego blisko pięćset stron, bogato ilustrowanego modlitewnika, przeznaczonego dla lwowskiej Biblioteki Ossolineum (il. 3a)⁷¹. Wśród hojnych fundatorów, którzy łącznie ofiarowali na ten cel niebagatelną kwotę 555 zł reńskich, byli m.in. hrabiowie Stanisław Kostka Zamoycki oraz jego syn August, Karol Michał Lanckoroński z bratem Kazimierzem Wincentym, Alfred Potocki oraz jego syn, również Alfred, kolejni Potoccy: Adam, Zofia z Branickich, Teresa z Oborskich oraz Aleksandra, Michał Radziwiłł, Józef Baworowski i inni⁷². Obecna oprawa modlitewnika pochodzi najprawdopodobniej

61. Zob. Sabine Grabner, *Friedrich von Amerling. Werkverzeichnis der Gemälde* (Wien: Deutscher Kunstverlag, 2025).

62. Купчинська, „Внесок Яна Тисевича”, s. 807–808; LNNBU, fond 5, rkp. 2818.

63. Franz Valentin Durmer, *Venus z Kupidynem* (wg Josepha Mathiasa Grassiego), Londyn, British Museum, nr inw. 1868,0612.2265.

64. Купчинська, „Внесок Яна Тисевича”, s. 809.

65. Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (dalej: LNDM), nr inw. T 1318.

66. Mistrz Oplakiwania z Scandicci (atryb.), *Maria z Dzieciątkiem*, Boston, Museum of Fine Arts, nr inw. 17.3227; zob. też: Christie’s, Live Auction no. 23860: Old Masters to Modern Day Sale: Paintings, Drawings, Sculpture, Londyn, 2 VII 2025, lot 111, dostęp 19 lipca 2026, https://www.christies.com/en/lot/lot-6542041?ldp_breadcrumb=back.

67. Podobne studium znajduje się w zbiorach De Morgan Collection w Cannon Hall (nr inw. D_EDM_0383). Wykonaną ołówkiem i białą kredką scenę mitologiczną autorstwa Tysiewicza, być może z jego wiedeńskiego okresu twórczości, posiadał w Krakowie Franciszek Ksawery Masłowski, redaktor „Czasu”; zob. *Spis książek, rękopisów, dokumentów, obrazów, rycin, rysunków i innych dzieł sztuki, stanowiących zbiór ś. p. Ksawerego Masłowskiego* [...] (Kraków: Drukarnia „Czasu” W. Kirchmayera, 1870), s. 51, poz. 40.

68. Zob. Sławomir Tomasiak, „Bel canto w muzyce Karola Lipińskiego na tle rozwoju gatunku”, w: *Karol Lipiński. Życie, działalność, epoka*, t. 7, red. Joanna Subel (Wrocław: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego, 2020), s. 209, il. 3.

69. LNDM, nr inw. T 1309.

70. Repr. w: Grabner, *Friedrich von Amerling*, s. 126, poz. GE 380.

71. *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, wyd. Wojciech Kętrzyński, t. 3 (Lwów: Nakładem Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1898), s. 314, nr 925: „Modlitwy przez M. W. O. zebrane przepisał, winietami, szkicami i miniaturami ozdobił Jan Tysiewicz”.

72. LNNBU, Instytut badań bibliotecznych zasobów sztuki, Brulion spółki składkowej na wykonanie przez Tysiewicza książki do nabożeństwa dla ZNiO.

3a Jan Tysiewicz, *Św. Jan Chrzciel*, 1839, Dział Rękopisów Narodowej Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu. Fot. Dział Rękopisów Narodowej Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu

3b Jan Tysiewicz, oprawa modlitewnika z miniaturą św. Jana Chrzciela, 1857, Dział Rękopisów Narodowej Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu. Fot. Dział Rękopisów Narodowej Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu

z lat 50. XIX w. i jest ozdobiona miniaturą przedstawiającą św. Jana Chrzciela, sygnowaną przez Tysiewicza i opatrzoną datą 25 maja 1857 r. (il. 3b).

W czasie studiów Tysiewicz tworzył również etiudy malarskie głów młodych kobiet, ukazywanych z profilu lub *en trois quarts*⁷³. Już na tak wczesnym etapie kształcenia wykazywał się dobrym opanowaniem perspektywy, koloru i światłocienia, a także umiejętnością wiernego oddania fizjonomii i urody modelek, przy jednoczesnym uchwyceniu ich emocji. Przykładami

tych prac są m.in. *Studia głów młodych kobiet* datowane na 24 kwietnia 1840 r.⁷⁴ oraz 2 czerwca 1840 r. (il. 4a–b)⁷⁵. Z tego okresu zachowały się również *Portret Konstantego Czartoryskiego* (1840)⁷⁶, szkice dłoni i głowy mężczyzny, w tym dłoni św. Piotra z kluczami oraz św. Pawła z mieczem (1841–1842)⁷⁷. Świętego Piotra artysta ukazał także na olejnym szkicu⁷⁸, inspirowanym być może dziełami Guida Reniego. O tym, że chciał kopiować jego prace, wspominał w liście do Ossolineum z 3 czerwca 1839 r.: „I tak zamiast obrazu Matki Boskiej

73. W tym czasie Tysiewicz wykonał kopię obrazu von Amerlinga *Dziewczyna ze złotą opaską nad czołem*; repr. w: Grabner, *Friedrich von Amerling*, s. 225, poz. GE 873. Reprodukacja kopii tysiewiczowskiej w: Купчинська, „Внесок Яна Тисевича”, s. 809.

74. LNDM, nr inw. T 1307.

75. LNDM, nr inw. T 1308.

76. Muzeum Narodowe w Krakowie (dalej: MNK), nr inw. MNK XV-Rr.-51.

77. Купчинська, „Внесок Яна Тисевича”, s. 809–810.

78. LNDM, nr inw. T 1313.

4a–b Jan Tysiewicz, studia głów młodych kobiet, 1840, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

ze śpiącym Dzieciątkiem Jezus oryginalnie przez Guido Reni malowanego, o który z usilnością starałem się, byłem przymuszony wziąć kopię z Raphaela”⁷⁹. Młody artysta mógł ulec również wpływowi działającego w Wiedniu Josefa Kriehubera, jednego z najważniejszych portrecistów epoki biedermeieru.

Z lat 1841–1842 pochodzą też rysunkowe studia *Écorché* Jeana-Antoine’a Houdona oraz *Dwie czaszki na stole*. Na szczególną uwagę zasługuje wysokiej klasy kopia *Studium portretowego Jánosa Mailátha z dziećmi* von Amerlinga⁸⁰, opatrzona w prawym dolnym rogu adnotacją „Lessons in drawing, oil painting and

portrait’s”⁸¹, w której Tysiewicz ujawnił swój doskonały talent kopisty (il. 5)⁸². W roku 1842 namalował też portret damy w niebieskiej sukni⁸³, którym nawiązał do portretu hrabiny Julii von Woyna, również pędzla von Amerlinga⁸⁴.

Z kolei spośród trzech jego autoportretów powstałych w latach 30. i 40. XIX w. za najwcześniejszy należy uznać olejny obraz ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie (zob. il. 1)⁸⁵. Przemawia za tym młodzięca fizjonomia artysty podkreślona delikatnymi rumieńcami oraz prowincjonalny charakter fryzury, a przede wszystkim sposób opracowania i kolorystyka

79. LNNBU, fond 5, rkp. 2818.

80. Friedrich von Amerling, *Studium portretowe Jánosa Mailátha z dziećmi*, Budapeszt, Szépművészeti Múzeum, nr inw. 167.B.

81. LNDM, nr inw. T 1311.

82. Wymiary kopii Tysiewicza (67 × 86) niemal dokładnie odpowiadają wymiarom oryginału (70 × 85,5 cm). W zbliżonej stylistyce utrzymany jest również inny obraz artysty – *Portret mężczyzny w kapeluszu* (LNDM, nr inw. T 1320), powstały najprawdopodobniej w tym samym okresie.

83. MNK, nr inw. MNK III-min-87. Obraz ten pokazano w 1939 r. w Krakowie na wystawie miniatur; zob. *Wystawa miniatur na tle wnętrza Pałacu hr. Pusłowskich*, oprac. Kazimierz Buczkowski, Zofia Przeorska-Exnerowa (Kraków: Wydawnictwo Muzeum Narodowego w Krakowie, 1939), s. 73–74, poz. 390.

84. Repr. w: Grabner, *Friedrich von Amerling*, s. 98, poz. GE 253.

85. Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. MP 1916 MNW.

tła, znane m.in. z portretów Geylinga (zob. il. 2). Podobizna ta mogła zatem powstać najwcześniej około roku 1838, a najpóźniej w roku 1840. Z drugiego autoportretu, wykonanego w roku 1841, na widza spogląda wciąż młody, lecz już wyraźnie dojrzały adept malarstwa, ukazany z nonszalancko założonymi rękoma (il. 6)⁸⁶. Bardzo prawdopodobne, że tym właśnie dziełem, być może zainspirowanym *Portretem malarza Roberta Theera* autorstwa von Amerlinga⁸⁷, Tysiewicz zadebiutował na dorocznej wystawie Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu⁸⁸. Trzeci autoportret powstał rok później w technice litografii, być może pod wpływem twórczości Kriehubera.

Wakacje młody artysta spędzał we Lwowie i jego okolicach, goszcząc u zaprzyjaźnionych ziemian. Jeszcze przed rozpoczęciem studiów, w roku 1837, być może w czasie nauki u Maszkowskiego, wykonał rysunek *Lwów od domu Volnar*⁸⁹. Latem tego roku przebywał również w Kutkorzu (powiat złoczowski) u Juliana Wierzbickiego, którego ponownie odwiedził cztery lata później. W tym samym czasie zawitał też do Krzywego w powiecie brzeżańskim, a w roku 1842 bawił w Pieniakach (powiat brodzki) u Włodzimierza Dzieduszyckiego, syna swojego protektora Józefa Kalasantego. Podczas tych wyjazdów rysował przede wszystkim dwory i pejzaże. Przypuszczalnie wówczas poznał lwowskiego malarza Alojzego Rejchana, który być może wywarł również wpływ na jego twórczość⁹⁰.

POKUTUJĄCA MARIA MAGDALENA

W przeciwieństwie do wcześniej omówionych dzieł Tysiewicza, jak również tych, które zostaną jeszcze

przywołane, *Pokutująca Maria Magdalena* jego pędzla odniosła znaczący sukces. Po latach obraz doczekał się także specjalistycznych badań i konserwacji, licznych opracowań, a niedawno – wspomnianej na początku wystawy. W dalszej części artykułu skupię się głównie na okolicznościach powstania tego dzieła, w mniejszym stopniu natomiast na jego recepcji, a pominię głębszą analizę fenomenu „Litewskiej Mona Lizy”, o czym sporo pisali dotąd badacze litewscy.

Historia interesującego nas obrazu jest dość złożona i nie do końca rozpoznana. Jego autor – doskonały kopista – wykonał bowiem, w niewielkim odstępnie czasu, kilka olejnych replik swego dzieła. Z tego względu nie ma pewności, czy informacje prasowe z epoki, stanowiące podstawowe źródła do badań nad *Pokutującą Marią Magdaleną* i chronologią jej pokazów, odnoszą się do płótna ze zbiorów Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (il. 7)⁹¹, obrazu z kolekcji fundacji Jauniaus Gumbisa w Wilnie⁹², *Pokutującej Marii Magdaleny* sprzedanej na aukcji w Nowym Jorku w roku 2013⁹³, czy może do jeszcze innej, dziś nieznanej repliki. Wydaje się jednak, że pierwszy z wymienionych egzemplarzy, na którym widnieje podwójna sygnatura, zdradzająca prawdziwe nazwisko autora, chcącego za wszelką cenę ukryć swoje personalia, nie był raczej przeznaczony do publicznego eksponowania. Należał zatem najpewniej do samego Tysiewicza⁹⁴.

Kolejną kwestią, którą trzeba poruszyć, jest pierwowzór *Pokutującej Marii Magdaleny*. Wiadomo, że był nim obraz flamandzkiego malarza Jeana Baptisty Louisa Maesa, który po ukończeniu Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Gandawie krótko przebywał

86. LNDM, nr inw. T 1319.

87. Grabner, *Friedrich von Amerling*, s. 91, poz. GE 222.

88. „Tysiewicz Johann”, w: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, s. 187.

89. MNK, nr inw. MNK XV-R.-10033; publ. Lewandowska-Jaraczewska, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849*, il. 19.

90. LNNBU, fond 5, rkp. 2824.

91. LNDM, nr inw. T 1317, wym. 117 × 90,5 cm, sygn. „J. Tysiewicz” oraz „M. W. Niewiarowicz”. Zob. Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 110; Lukoševičius, Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, s. 187.

92. Wilno, VŠĮ Dr Jauniaus Gumbio Lietuvos meno fondas, wym. 117 × 90,5 cm, sygn. „J. Tysiewicz./1842.”.

93. Christie’s, Live Auction no. 2676: Old Master Paintings. Part II, Nowy Jork, 31 I 2013, lot 282 (wym. 99,3 × 74,6 cm, sygn. „J. Tysiewicz./1842.”), dostęp 19 lipca 2026, https://www.christies.com/en/lot/lot-5649967?ldp_breadcrumb=back.

94. Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 108; Lukoševičius, Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, s. 182. Podczas ostatnich badań na tym egzemplarzu odnaleziono wykonany ołówkiem napis „Niewiarowicz Londres”, co sugeruje, że mógł on być eksponowany wraz z innymi pracami artysty w 1865 r. w Londynie.

5 Jan Tysiewicz, *Studium portretowe Jánosa Mailátha z dziećmi*, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

w Paryżu, skąd udał się do Italii. We Florencji kopiował dzieła dawnych mistrzów z galerii Uffizi, a na stałe zamieszkał w Rzymie⁹⁵. W trakcie swojej kariery Maes namalował kilka obrazów, których tematem była św. Maria Magdalena. Prawdopodobnie pierwszy z nich powstał

w roku 1825⁹⁶, kolejne natomiast w latach następnych⁹⁷, m.in. w roku 1840⁹⁸, a także niedługo potem. Jedną z wersji swej św. Marii Magdaleny zaprezentował w roku 1842 w sali Towarzystwa Sztuk Pięknych w Volksgarten w Wiedniu⁹⁹, gdzie nabył ją kolekcjoner hrabia August

95. „Maes Jan Bapt. Lodewyck”, w: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, t. 23: *Leitenstorfer–Mander*, red. Hans Vollmer (Leipzig: Verlag von E.A. Seemann, 1929), s. 546; „Iš nusidėjėlių didžiausia”, s. 24–27.

96. Zob. Dreweatts 1759, aukcja Oil Paintings, Watercolours and Prints, Newbury, 25 III 2014, lot 155, dostęp 23 lipca 2026, <https://www.invaluable.com/auction-lot/jan-baptist-lodewijk-maes-1794-1856-the-155-c-9547886891>; Campo & Campo, aukcja Classic Auction, Antwerpia, 28 V 2024, lot 217, dostęp 23 lipca 2026, <https://www.invaluable.com/auction-lot/maes-jan-baptist-lodewijk-217-c-c8042c1b93>.

97. W ostatnim czasie na rynku antykwarycznym oferowano *Marię Magdalenę* pędzla Maesa, ukazaną w pozycji pólleżającej, z gestem otwartej dłoni; zob. Setdart Auction House, aukcja Old Masters & Bronze Art, Barcelona, 5 XI 2025, lot 50, dostęp 23 lipca 2026, <https://www.invaluable.com/auction-lot/jan-baptiste-lodewijk-maes-belgium-1794-1856-mary-50-c-24080867c7>.

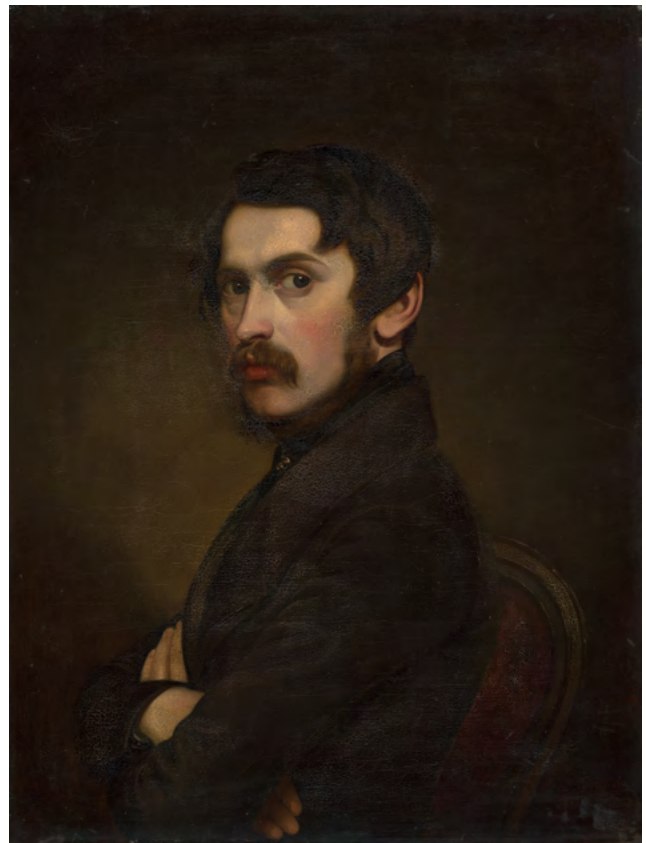
98. Utrecht, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, nr inw. C684, wym. 99 × 71 cm.

99. *Beiblätter*, nr 76 (12 V 1842), s. 307.

von Breunner. Z tym właśnie obrazem musiał zetknąć się Tysiewicz, skoro na podstawie rysunku jego autorstwa Burchard Edinger przygotował barwną litografię św. Marii Magdaleny z napisem „Maes” w centralnej części dolnej partii kompozycji, wydaną w stolicy cesarstwa przez Matthiasa Rudolfa Tomę¹⁰⁰.

Tworząc własny obraz, Tysiewicz nie wykonał wiernej kopii pracy Maesa. Choć z pewnością przejął od niego kompozycję, to jednak wzbogacił ją o drobne elementy, takie jak klepsydra i girlanda na krzyżu, oraz wprowadził krajobraz w tle¹⁰¹. O sukcesie jego wersji *Pokutującej Marii Magdaleny* zadecydowało najpewniej mistrzowskie zestawienie kolorów, a przede wszystkim efekty świetlne w postaci subtelного oświetlenia świętej, sprawiającego wrażenie nadprzyrodzonego.

Pierwszy raz swoją *Pokutującą Marię Magdalenę* Tysiewicz wystawił w maju 1842 r. w wiedeńskiej oficynie Fabia Paterna, wzbudzając powszechne zainteresowanie zarówno publiczności, jak i krytyków sztuki¹⁰². Liczba odwiedzających okazała się tak duża, że księgarnia Paterna nie mogła właściwie funkcjonować. Z tego powodu artysta przeniósł obraz do swojego wynajmowanego mieszkania w dzielnicy Landstraße przy Magazingasse nr 509, na pierwszym piętrze¹⁰³, a w dotychczasowym miejscu ekspozycji umieścił jego akwarelową kopię¹⁰⁴ (jak można przypuszczać, z przeznaczeniem na sprzedaż). Już w listopadzie tego samego roku zaprezentował swoją pracę w lwowskim sklepie z dziełami sztuki, nutami i przyborami papierniczymi Franciszka Galińskiego¹⁰⁵. Obraz szybko znalazł nowego właściciela w osobie niejakiego Czarneckiego, który zapłacił za

6 Jan Tysiewicz, *Autoportret*, 1841, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

niego aż 500 zł reńskich. Podobnie jak w stolicy cesarstwa, również w stolicy Galicji publiczność tłumnie podziwiała słynne już płótno i składała przy tej okazji datki na cele charytatywne¹⁰⁶.

100. LNDM, nr inw. G 16505; *Rozmaitości. Pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej*, nr 47 (19 XI 1842), s. 375. Litewscy badacze (Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 107; Lukoševičius, Tarandaitė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”, s. 181) błędnie podają nr 45 (5 XI 1842).

101. W kontekście twórczości Maesa oraz Tysiewicza warto wymienić też *Św. Marię Magdalenę* pędzla Francesca Hayeza z 1822 r., eksponowaną od 12 XI 2025 do 13 XII 2025 r. na wystawie *Hayez e il suo tempo* w mediolańskim Palazzo Borromeo d'Adda.

102. *Beiblätter*, nr 76 (12 V 1842), s. 307; *Allgemeine Theaterzeitung*, nr 165 (12 VII 1842), s. 740.

103. Artysta zamieścił tę informację w prasie, podając że obraz można oglądać codziennie od godziny 12 do 16; zob. *Wiener Zeitung*, nr 182 (4 VII 1842), s. 21; nr 189 (11 VII 1842), s. 58; nr 196 (18 VII 1842), s. 94.

104. *Rozmaitości. Pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej*, nr 47 (19 XI 1842), s. 375; zob. też: *Allgemeine Theaterzeitung*, nr 165 (12 VII 1842), s. 740.

105. *Gazeta Lwowska*, nr 82 (15 VII 1841), s. 2 (dodatek).

106. *Gazeta Lwowska*, nr 139 (24 XI 1842), s. 909–910, nr 141 (29 XI 1842), s. 921. Przez tydzień obraz zobaczyło ok. 1600 widzów, a na cele dobroczynne zebrano 262 zł reńskie i 42 krajcary.

7 Jan Tysiewicz, *Pokutująca Maria Magdalena*, 1842, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Zachęcony tym sukcesem poeta grafoman Feliks Boznański¹⁰⁷ niedługo przed 9 lutego 1843 r. nabył u Tysiewicza kolejną już kopię obrazu¹⁰⁸, po czym wyruszył z nią w objazd i z pewnością w lipcu tego roku odwiedził Poznań. Jak donosiła wówczas prasa,

Pokutująca Maria Magdalena była już wcześniej eksponowana w Stambule, Rzymie, Pradze, Jassach, Bukareszcie, Krakowie i Wrocławiu¹⁰⁹, 21 września 1843 r. ponownie pokazano ją u Galińskiego we Lwowie¹¹⁰, przed 21 października była także w Berlinie, Dreźnie

107. Stanisław Wasylewski, „Boznański Feliks”, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, red. Władysław Konopczyński (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936), s. 382–383.

108. *Gazeta Lwowska*, nr 17 (9 II 1843), s. 112. Następną kopię obrazu nabył przed 22 VII 1843 r. Serafin Thuchowski; zob. *Gazeta Lwowska*, nr 85 (22 VII 1843), s. 562; *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 178 (2 VIII 1843), s. 1434; Świętosławska, „Pomiędzy romantyzmem a biedermeierem”, s. 133.

109. *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 164 (17 VII 1843), s. 1323.

110. *Gazeta Lwowska*, nr 111 (21 IX 1843), s. 733.

oraz na wystawie obrazów w Lipsku¹¹¹. Od 27 października eksponowano ją w hotelu Ferdynanda Gerlachy przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie¹¹², natomiast w numerze z 16 grudnia „Gazeta Lwowska” informowała, że do miasta wrócił Boznański, który planuje udać się ze swoim obrazem do Kijowa, Petersburga, Paryża i Londynu¹¹³. *Pokutująca Maria Magdalena* była również prezentowana w marcu 1844 r. w Wilnie¹¹⁴, a 2 czerwca 1845 r. w Smoleńsku, skąd miała zostać przewieziona do Moskwy i Petersburga¹¹⁵.

Dotąd sądzono, że wszystkie lub niemal wszystkie te pokazy zrealizował Boznański, który miał zarobić na nich aż 400 000 franków. Nie można jednak wykluczyć, że po Europie krążyła jeszcze co najmniej jedna *Pokutująca Maria Magdalena*, którą jej autor – w ramach autopromocji – wysyłał na wystawy do kolejnych miast. Jednak to Boznański zadbał o nowatorski jak na tamte czasy sposób ekspozycji obrazu. Pokazywał go w zaciemnionym, wyściełanym czarnymi tkaninami pomieszczeniu, używając do jego oświetlenia – w zależności od możliwości – światła sztucznego lub naturalnego. Dzieło było oprawione w ramę obitą pąsowym aksamitem. Często spowijała je czarna lub czerwona draperia. W jego najbliższym sąsiedztwie ustawiano lustra odbijające postać świętej, której nie można było jednak przyrzeć się z bliska, ponieważ od widza odgradzał ją stół lub balustrada¹¹⁶.

Dzieło Tysiewicza odniosło tak spektakularny sukces dzięki pochlebnym recenzjom oraz zakrojonej na szeroką skalę akcji promocyjnej. Wątpię, czy tak wysoko cenił je sam autor, skoro w liście z 21 grudnia 1845 r.

pisał z Paryża do Adama Kłodzińskiego, że *Pokutująca Maria Magdalena* miała „daleko mniej interesu i zalet”¹¹⁷ niż wykonane wówczas przez niego dwa obrazy, o których dalej.

PIERWSZE LATA WE FRANCJI

Podczas gdy *Pokutująca Maria Magdalena* święciła europejski triumf, jej autor intensywnie pracował nad kolejnymi projektami. Na początku 1843 r. Zakład Narodowy im. Ossolińskich zamówił u niego do swoich zbiorów, za kwotę 400 zł reńskich, kopię portretu cesarza Austrii Franciszka I w szatach koronacyjnych z roku 1834, pędzla Leopolda Kupelwiesera. Z tego powodu malarz odłożył podróż do Monachium oraz Paryża i udał się do Wiednia. Po drodze zatrzymał się w Krakowie, gdzie odwiedził pracownię Wojciecha Stattlera i obejrzał jego *Machabeusza*. Następnie, uzyskawszy w marcu 1843 r. pozwolenie na kopiowanie portretu władcy, wyjechał z Wiednia do zamku Franzensburg w Laxenburgu. O rozterkach artystycznych, z którymi zmagał się w tym okresie, pozostając jednocześnie pod silnym wpływem swoich profesorów z Akademii, świadczy fragment listu do Pawlikowskiego, w którym pisał: „Mam dwa portrety [Franciszka I – przyp. PJJ] pod ręką, Amerlinga i Kupelwiesera – w pierwszym daleko lepiej głowa mi się podoba, w drugim zaś całość, z obu więc będę starał się wyciągnąć korzyść, szczególnie gdy głowy obu portretów mają tenże sam kierunek i światło”¹¹⁸. Przed końcem maja ukończył zlecenie (il. 8)¹¹⁹, po czym powrócił do stolicy cesarstwa, aby zamówić ramy do obrazu

111. *Gazeta Lwowska*, nr 124 (21 X 1843), s. 821.

112. *Kurier Warszawski*, nr 285 (27 X 1843), s. 1353; *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 11 (13 I 1844), s. 85–86.

113. *Gazeta Lwowska*, nr 148 (16 XII 1843), s. 981; zob. też: *Gazeta Lwowska*, nr 145 (9 XII 1843), s. 961.

114. Zob. „*Įš nusidėjėlių didžiausia*”, s. 34–39.

115. *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 163 (16 VII 1845), s. 1277; *Tygodnik Petersburski*, nr 47 (4 VII 1845), s. 306; Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 108, przyp.

12. Kopię obrazu Tysiewicza pokazał w 1857 r. w Warszawie niejaki Rassimi, dyrektor trupy aktorskiej; zob. *Kurier Warszawski*, nr 302 (16 XI 1857), s. 1597; *Gazeta Warszawska*, nr 297 (11 XI 1857), s. 4.

116. *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 11 (13 I 1844), s. 86; *Pamiętniki Fryderyka hrabiego Skarbka*, oprac. Piotr Mysłakowski (Warszawa: Narodowy Instytut Fryderyka Chopina, 2009), s. 318–319 (na s. 460 lapidarny biogram Tysiewicza); Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 108.

117. LNNBU, fond 5, rkp. 2823.

118. Cyt. za: Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 330. Finalnie głowa monarchy została wyobrażona według podobizny autorstwa von Amerlinga (obecnie w Kunsthistorisches Museum w Wiedniu, nr inw. GG_8618).

119. Lwów, Lwiwskyj istorycznyj muzej, nr inw. akc. 1353.

8 Jan Tysiewicz, *Portret cesarza Austrii Franciszka I w szatach koronacyjnych*, 1843, Lwów, Lwivskyi istorychnyi muzei. Fot. Lwivskyi istorychnyi muzei

oraz koordynować jego wysyłkę do Lwowa¹²⁰. W lipcu tego roku podziwiał też eksponowany w Wiedniu ołtarz główny do kościoła parafialnego pw. św. Marcina

w Krzeszowicach, ufundowany przez Zofię z Braniczkich Potocką. Swoje wrażenia oraz poglądy na sztukę przedstawił w liście z 15 lipca 1843 r., opublikowanym

120. LNNBU, fond 5, rkp. 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 2821, 2822; *Gazeta Lwowska*, nr 85 (22 VII 1843), s. 562; *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, t. 9 (Lwów: Drukiem Józefa Schnaydera, 1844), s. 168–169; zob. też: *Katalog muzeum imienia Lubomirskich* (Lwów: Z drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1877), s. 118, nr 235. Najprawdopodobniej w tym samym czasie Tysiewicz wykonał kolejną kopię *Pokutującej Marii Magdaleny*, opatrzoną sygnaturą „J. Tysiewicz M: w Wiedniu 1843”. W roku 1894 płótno należało do Anieli Paparowej ze Lwowa i zostało zaprezentowane na *Wystawie Sztuki Polskiej 1764–1886*; zob. Bołoz Antoniewicz, *Katalog wystawy sztuki polskiej od roku 1764–1886*, s. 170, nr 849.

9 Jan Tysiewicz, *Studium głowy Maura*, 1846, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

w lwowskich „Rozmaitościach” i „Gazecie Wielkiego Księstwa Poznańskiego”¹²¹.

Niedługo potem udał się do Monachium, gdzie entuzjastycznie przyjęło go miejscowe środowisko artystyczne¹²². Nie wiadomo, jak długo przebywał w Bawarii. Przypuszczalnie powrócił stamtąd jeszcze na pewien czas do Wiednia i dopiero pod koniec roku 1843, w 1844 lub nawet na początku roku 1845 wyjechał do Paryża. Wynajął tam mieszkanie przy rue Bienfaisance 23 i został życzliwie powitany przez Adama Jerzego Czartoryskiego i Annę Zofię z Sapiehów, jego żonę¹²³.

Lata spędzone przez Tysiewicza we Francji są naj-
słabiej rozpoznanyim okresem jego życia. Początkowo utrzymywał się głównie z wykonywania portretów, które malował przede wszystkim w technice akwareli, rzadziej sięgając po farby olejne. Często rezygnował z gratyfikacji finansowej, chcąc zaprezentować swoje umiejętności wśród potencjalnej klienteli. Jeśli już pobierał opłaty, to portret akwarelowy kosztował u niego 75 franków w ujęciu z profilu, a 100 franków *en face*. Portret olejny wyceniał odpowiednio na 200 i 300 franków. Uzyskane w ten sposób środki przeznaczył w roku 1845 na zakup materiałów potrzebnych do wykonania własnych obrazów, a właściwie kopii płótna Émile’a Jeana-Horace’a Verneta przedstawiającego Judytę tuż przed ścięciem Holoferesa oraz obrazu *Śmierć królowej angielskiej Elżbiety I* pędzla Paula Delaroche’a¹²⁴. Oba dzieła Tysiewicz zamierzał zaprezentować na wystawie sztuki w Pradze w roku 1846, jednak po uzyskaniu informacji, że „wystawa tamtejsza pod zarządem nowego dyrektora na mocy nowo urządzonych ustaw nie przyjmuje obrazów kopiowanych”¹²⁵, zdecydował się pokazać je we Lwowie, licząc na ich zakup przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wyrażał przy tym nadzieję, że miasto to „poszczyci się kiedyś galerią na model zagranicznych utworzoną, która rozleje uczucie gustu w kraju i zachęci rozpierzchnię ziomków talenta do zjednoczenia się w jedno ognisko i pracowania, nie już tylko dla samego zysku, lecz może dla utworzenia szkoły narodowej”¹²⁶. W tym czasie planował również wykonać dla Zakładu serię akwarelowych portretów „ziomków z czynu, nauki lub talentu odznaczających się”, wśród których chciał umieścić m.in. księcia Adama Jerzego Czartoryskiego i jego żonę, Juliusza Słowackiego, Józefa Bohdana Zaleskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza (według portretu Antoine’a-Jeana Grosa), Tadeusza Kościuszkę oraz inne wybitne postaci. Nie wiadomo, czy zamierzenie to zrealizował.

Równocześnie zaczął też pracować nad rysunkami do *Konrada Wallenroda* i *Grażyny* Adama Mickiewicza.

121. Jan Tysiewicz, „List z Wiednia”, *Rozmaitości. Pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej*, nr 32 (12 VIII 1843), s. 253–255; *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 202 (30 VIII 1843), s. 1625–1627. W roku 1840 lub 1843 w Wiedniu Tysiewicz wykonał również portret Bernarda Cabogi (LNDM, nr inw. T 1335), męża swojej protektorki.

122. Podczas uczty wydanej na cześć Tysiewicza wręczono mu okolicznościowy puchar.

123. LNNBU, fond 5, rkp. 2823.

124. Obraz ten o znacznych wymiarach miał wykonać na „żądanie jednej rodziny angielskiej, lecz gdy mu narzucono odmiany, tak dalece odstępujące od oryginału, iż mu się nie zdały stosownie, ukończył go dla siebie”; zob. *Gazeta Lwowska*, nr 19 (14 II 1846), s. 113; LNNBU, fond 5, rkp.: 2823, 2824.

125. LNNBU, fond 5, rkp. 2824.

126. Ibid.

10 Jan Tysiewicz, *Portret damy w czarnej sukni*, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Wzorując się na pracach słynnego francuskiego ilustratora Tony'ego Johannota, z którym zdążył się już zaprzyjaźnić w Paryżu, chciał stworzyć ozdobne wydanie dzieł wieszczów. Malował również m.in. „Madon[n]ę z twarzą i w kostiumie dziewcząt słowiańskich, Chrystusa i ś[więte]go Jana w koszulkach”¹²⁷, martwą naturę¹²⁸ oraz inne obrazy, które chciał zaprezentować na najbliższej wystawie paryskiej.

Najpewniej pod wpływem francuskiego środowiska artystycznego Tysiewicz zainteresował się

orientalizmem. W roku 1846 podróżował po Afryce Północnej i dotarł do Algieru. Wiadomo, że malował tam widok meczetu Djamaa el Djedid od strony zatoki (dotychczas nierozpoznany)¹²⁹ oraz olejne *Studium głowy Maura* (il. 9)¹³⁰. W tym samym roku podróżował też najpewniej po południowej Francji, gdzie wykonywał obrazy o tematyce religijnej do kościołów (np. w Cahors, ob. departament Lot), a także portrety (np. w uzdrowisku Mont-Dore, ob. departament Puy-de-Dôme) czy w Marsylii. Wtedy musiały powstać

127. Ibid.

128. Być może były to *Winogrona w koszu*, LNDM, nr inw. T 1315.

129. Zob. Anita Soroko, *Rysunki artystów polskich z Muzeum Lubomirskich we Lwowie* (Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 2020), s. 493, il. 132.

130. LNDM, nr inw. T 1312.

11a Jan Tysiewicz, *Odprawienie komtura krzyżackiego z zamku Litawora*, ilustracja do *Grażyny* Adama Mickiewicza, przed 1851, rysunek na klocku bukszpanowym, Muzeum Narodowe w Warszawie.

Fot. cyfrowe.mnw.art.pl

również inne prace artysty (być może miniatura *Portret damy w czarnej sukni*; il. 10)¹³¹. Niewątpliwie ten etap jego biografii wymaga jeszcze pogłębionych i szczegółowych badań *in situ*.

Latem 1847 r. Tysiewicz znów przebywał w okolicach Lwowa, gdzie wykonał kilka dodatkowych rysunków dworów i pejzaży, które szkicował już wcześniej, w czasie studiów¹³². Niedługo potem na ich podstawie Hubert Clerget opracował serię ośmiu barwnych litografii, wydanych w tym lub następnym roku w prestiżowej paryskiej oficynie Lemeriera. Cykl ten artysta zadedykował Gwalbertowi Józefowi Pawlikowskiemu,

któremu miał go wręczyć w jego imieniu Feliks Jan Szczęsny Morawski, kolega z czasów nauki w wiedeńskiej Akademii, kustosz zbiorów artystycznych Ossolineum¹³³. W 1847 r. na zorganizowanej we Lwowie Wystawie Publicznej Tysiewicz pokazał m.in. *Portret cesarza Austrii Franciszka I*, *Chrystusa*, *Głowę Zbawiciela*, *Madonnę*, *Pokutującą Marię Magdalenę*, *Świątą Rodzinę*, *Kwaciarkę* i *Autoportret*¹³⁴.

W roku 1848 artysta ukończył obraz ołtarzowy z wizerunkiem św. Piotra, jak sam pisał, „kolosalnej wielkości”. Niewykluczone, że jeszcze przed wybuchem rewolucji lutowej opuścił Francję¹³⁵. Następnie,

131. Miniatura na kości słoniowej, LNDM, nr inw. T 4617.

132. Pod litografią *Dom w Kutkorzu od ogrodu* widnieje podpis „J. Tysiewicz rys. z nat. W Kutkorzu 1847 R. 8/VIII.”

133. Kraków, Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), rkp. 11049 III: Korespondencja Gwalberta Pawlikowskiego z lat 1814–1852, t. 5: Tymiński–Ziembicki, k. 5–7. 20 X 1847 r. Tysiewicz był już z powrotem w Paryżu; zob. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Korespondencja Walerego Wielogłowskiego, rkp. 1832, k. 97.

134. Batowski, „Tysiewicz Jan”, s. 516.

135. Z Paryża pisał do księżnej Heleny Ponińskiej jeszcze 3 II 1848 r.; zob. Biblioteka Narodowa (dalej: BN), rkp. 2826 III: Korespondencja Heleny z Gurskich Karolowej Ponińskiej z lat 1826–1853, Litera T–Z: Tendykiewicz–Żółtowski, k. 25.

11b Jan Tysiewicz, *Odprawienie komtura krzyżackiego z zamku Litawora*, ilustracja do *Grażyny* Adama Mickiewicza (wyd. Paryż 1851). Fot. polona.pl

pragnąc uzyskać od Ossolineum wsparcie finansowe i patronat nad przygotowywaną edycją *Konrada Wallenroda* i *Grażyny*, a także znaleźć punkty jej dystrybucji, udał się do Wiednia i Galicji. Jesienią przebywał w Krakowie, gdzie zaprezentował pisarzowi Stanisławowi Pilatowi winiety do dzieł Mickiewicza, po czym wrócił do Francji, aby – jak pisał – „z czasu korzystać i dalej pracować, a tym sposobem na próżno nie opłacać atelier i pomieszkania”¹³⁶.

„TYSIEWICZOWSKI” KONRAD WALLENROD I GRAŻYNA – NAJPIĘKNIEJSZY DRUK SWEJ EPOKI

Dziełem, które przyniosło Tysiewiczowi rozgłos równy temu, jaki zyskał dzięki wystawom *Pokutującej Marii Magdaleny*, było ilustrowane wydanie *Konrada Wallenroda* i *Grażyny* Adama Mickiewicza, określone przez

Teofila Sygę mianem „bodaj najpiękniejszego polskiego druku owej epoki”¹³⁷. Publikacja ta doczekała się już licznych omówień, dlatego ograniczę się jedynie do przedstawienia najważniejszych okoliczności jej powstania i skoncentruję się przede wszystkim na wątkach dotąd nieznanych lub pomijanych¹³⁸.

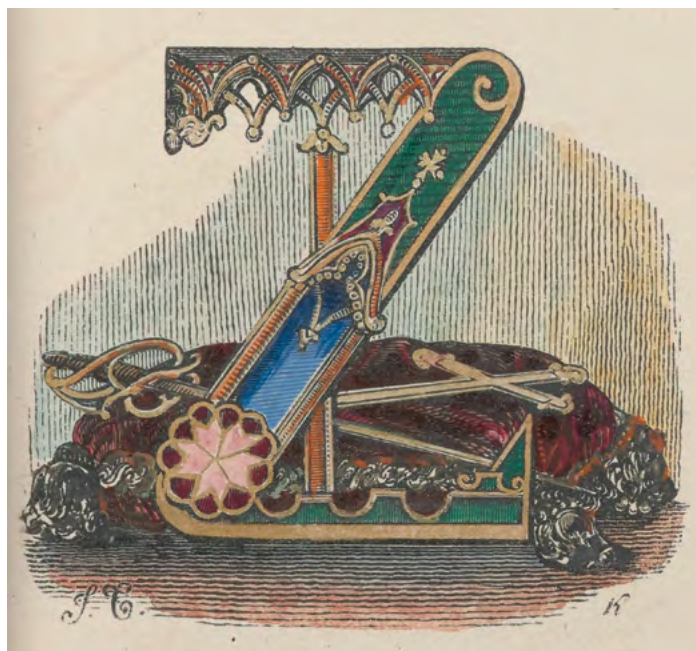
Już na początku roku 1849 Tysiewicz dysponował kompletem klocków drzeworytniczych, wciąż jednak brakowało mu środków finansowych na edycję książki. Z wyraźnym rozgoryczeniem pisał wówczas do księżnej Heleny z Górskich Ponińskiej: „[...] to wszystko w rozpacz człowieka przyprawia, artystę zaś przekonanego, iż ma własne środki do dopięcia i wykonania jakiegoś dzieła, zabija zła wiara i obojętność”¹³⁹. Niedługo potem zaprezentował na Salonie paryskim wspomniany już obraz *Św. Piotr* oraz drugi wizerunek apostoła, zakupiony następnie przez rząd francuski, a także część

136. BJ, rkp. 11049 III, k. 5v.

137. Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”, s. 354.

138. Zob. Wierzbowski, *Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego*; Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”; Kansy, „Pierwsze wydania dzieł Adama Mickiewicza w zbiorach TNP”.

139. BN, rkp. 2826 III, k. 27v.

12a–b Jan Tysiewicz, inicjały do *Konrada Wallenroda* i *Grażyny* Adama Mickiewicza (wyd. Paryż 1851). Fot. polona.pl

ilustracji i klocków drzeworytniczych do publikacji utworów Mickiewicza (il. 11a, 11b)¹⁴⁰.

Wiosną 1850 r. był już gotowy prospekt wydawniczy. Dzienniki francuskie, a za nimi prasa polska informowały, że *Konrad Wallenrod* i *Grażyna* ukażą się przed końcem roku¹⁴¹. Do realizacji tych zapowiedzi jednak nie doszło, być może dlatego, że Tysiewicz wciąż nie uzyskał zgody autora na publikację jego utworów. W liście z 10 kwietnia 1851 r. Mickiewicz pisał bowiem o malarzu w sposób sugerujący raczej powierzchowną z nim znajomość¹⁴², choć jednocześnie oceniał go przychylnie, stwierdzając: „Artysta to wcale dobry i można mu śmiało robotę powierzyć”¹⁴³.

Alojzy Ligenza Niewiarowicz wspominał z kolei, że Tysiewicz zobowiązał go do wyjednania u Mickiewicza upragnionej zgody. Wstawiennictwo to spotkało się jednak z chłodną odpowiedzią poety: „Z góry zezwalam, ale powiedzże mu, a raczej powiedz im, że nie pisałem *Wallenroda* w tym celu, aby był ilustrowany [...], innego pragnąłem natchnienia, innego wrażenia. Tyle lat czekałem i doczekałem się w 1849 r. błahych z *Wallenroda* obrazków”¹⁴⁴.

Dopiero pod koniec roku 1851, po długotrwałych zabiegach, Mickiewicz określił warunki prawne i handlowe wydania. Zastrzegł jednocześnie, że nie przyjmie od Tysiewicza żadnego wynagrodzenia ani prezentów¹⁴⁵.

140. Stéphen de la Madelaine, „Salon de 1849 (1er article)”, *Le Courrier français*, nr 193 (12 VII 1849), s. nlb; Théophile Gautier, „Salon de 1849. Onzième article. Peinture”, *La Presse*, nr 4789 (10 VIII 1849), s. nlb.; Jean-Jacques Arnoux, „Beaux-Arts. Salon de 1849 (5e article)”, *L'Ordre*, nr 112 (14 VIII 1849), s. nlb.; Enne Ja [Etienne-Jean] Delécluze, „Exposition des objets d'art des artistes vivant (5e et dernier article)”, *Journal des débats politiques et littéraires*, nr z 22 VIII 1849, s. nlb.

141. *Gazeta Lwowska*, nr 150 (3 VIII 1850), s. 600.

142. *Dzieła wszystkie Adama Mickiewicza*, t. 12: *Listy i przemówienia*, wyd. Tadeusz Pini, Marian Reiter (Lwów: Nakład księgarni H. Altenberga, 1913), s. 221: „ani mego portretu, ani portretów dzieci moich nie robił [Tysiewicz], tylko jedną miniaturę dziecka”. Jesienią 1850 r. Tysiewicz ponownie przebywał na dawnych ziemiach polskich; zob. *Juliana Klaczki zapomniane pisma polskie (1850–1866)*, zebrał i oprac. Fryderyk Hoesick (Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1912), s. 10, 31.

143. *Dzieła wszystkie Adama Mickiewicza*, s. 221.

144. Niewiarowicz, *Wspomnienia o Adamie Mickiewiczu*, s. 58.

145. Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”, s. 353–354.

12c Jan Tysiewicz, *Widok Malborka*, ilustracja do *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza (wyd. Paryż 1851). Fot. polona.pl

Niedługo potem w paryskiej drukarni Benarda i Spółki (wcześniej Lacrampe'a i Spółki), mieszczącej się przy rue Damiette 2, ukazało się ozdobne wydanie *Konrada Wallenroda i Grażyny* z przekładem angielskim i francuskim, „za upoważnieniem Autora wykonane pracą, nakładem i staraniem Jana Tysiewicza”. Publikacja zawierała sto drzeworytów, w tym portret wieszczki, ilustracje, winiety, inicjały na tle krajobrazu lub motywów architektonicznych (il. 12a–b, 12c). Większość z nich została wykonana według rysunków Tysiewicza, bazujących głównie na materiałach z paryskiej Biblioteki Narodowej oraz kolekcji Adolfa Cichowskiego, przez drzeworytników francuskich (Victor-Joseph Chevin) i polskich (niejaki Budziłowicz). Całość uzupełniał dodatek muzyczny – *Pieśń do Wilii* – z kompozycjami Ferdynanda Hillera i Stanisława Moniuszki¹⁴⁶.

Wśród ilustracji do *Grażyny* szczególną uwagę zwraca jedna z rycin towarzyszących ostatnim wersom poematu. Przed rycerstwem staje wówczas z otwartą

przyłbicą Czarny Rycerz (il. 13a), który w czasie bitwy, „[k]iedy Litewskie złamano orszaki, // Przypadł, odwagę stygnącą zapalił, // Niemców wysiekl, Komtura obalił”. Zgromadzeni rozpoznają w nim księcia Litawora: „Stójcie i patrzcie, uchyla szyszaku, // Uchyła twarzy; on! Litawor! książę! // Dziw nagły zmysły i mowę zabiera, // Na koniec radość skrzepły głos rozwiąże // Oplakanego widząc bohatera; // Wrzasną i klasną, wrzask o gwiazdy bije, // Litawor żyje! książę, pan nasz żyje!”¹⁴⁷. Ze wspomnianej ryciny na widza melancholijnym wzrokiem spogląda młody, niebieskooki mężczyzna z przyszytym wąsem i bródką – Jan Tysiewicz. Za taką identyfikacją przemawia fizjonomia artysty znana z omówionych już autoportretów, jak również autoportret datowany na rok 1856 (il. 13b)¹⁴⁸.

Wedle pierwotnych założeń nakład dzieł Mickiewicza miał oscylować w granicach siedmuset lub ośmuset egzemplarzy¹⁴⁹, ostatecznie jednak wydrukowano ich

146. Recenzję wydania zob. m.in. *Przegląd Poznański*, t. 15 (1852), s. 181–184. Niedługo po edycji utworów Mickiewicza, pozostając nadal pod silnym wrażeniem podróży do Afryki Północnej, Tysiewicz namalował co najmniej cztery wizerunki kobiet w bogatych orientalnych strojach, w tym *Mauretanek algierską* (LNDM, nr inw. T 1316).

147. Cyt. za: *Adama Mickiewicza Konrad Wallenrod i Grażyna*. [...] *Wydanie ozdobne za upoważnieniem Autora wykonane pracą, nakładem i staraniem Jana Tysiewicza* (Paryż: W drukarni Benard i Sp-ki, niegdyś Lacrampe i Sp-ki, przy ulicy Damiette nr 2, 1851), s. 225–227; wspomniana ilustracja na s. 226. Na s. 176 przypuszczalnie drugi autoportret Tysiewicza w ujęciu profilowym.

148. LNDM, nr inw. T 2066.

149. BN, rkp. 2826 III, k. 28v. Dotąd podawano, że nakład wynosił ok. 1000 egzemplarzy, z których do 1857 r. sprzedano jedynie 300 (Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”, s. 356).

13a Jan Tysiewicz, *Książę Litawor*, ilustracja do *Grażyny* Adama Mickiewicza (wyd. Paryż 1851). Fot. polona.pl

13b Jan Tysiewicz, *Autoportret* (fragment), 1856, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

około tysiąca. Część odbito na grubym holenderskim welinie, z rycinami oraz inicjałami kolorowanymi i złożonymi przez Tysiewicza. Niektóre egzemplarze artysta oprował – wzorując się na pracach słynnego paryskiego introligatora Léona Curmera (1801–1870)¹⁵⁰ – w zaprojektowane przez siebie, a być może także własnoręcznie wykonane oprawy „w mozaikowo-kolorowej barwie przypominającej świetnością okna gotyckie”¹⁵¹. Luksusowe egzemplarze przekazał w darze Napoleonowi III, królowi Saksonii Janowi Wettynowi oraz królowi Prus Fryderykowi Wilhelmowi IV, który w podziękowaniu nagrodził go brylantowym pierścieniem.

Niestety, kosztowne wydanie, ze względu na zużycie polskiej emigracji we Francji oraz niewielkie zainteresowanie w Galicji, sprzedawało się z wielkim trudem. Tysiewicz postanowił więc ubiegać się o debiet w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim. W maju 1857 r., za pośrednictwem ambasady rosyjskiej w Paryżu, zwrócił się w tej sprawie do ministra oświaty Awraama Norowa, przekazując mu równocześnie dwa

egzemplarze utworów Mickiewicza, z których jeden trafił do cenzora Teodora Wołowskiego. Następnie, 4 kwietnia 1858 r., również za pośrednictwem ambasady, złożył kolejny egzemplarz, prosząc Aleksandra II o jego życzliwe przyjęcie. W międzyczasie doszło jednak do zmiany na stanowisku ministra oświaty. Jewgraf Kowalewski, następca Norowa, postanowił uzyskać dodatkowe informacje o Tysiewiczu. Gdy wyszła na jaw jego prawdziwa tożsamość oraz fakt, że już wcześniej bezskutecznie ubiegał się o amnestię, minister natychmiast zamknął sprawę debietu. W roku 1859 artysta uzyskał zgodę na podróż na Litwę, gdzie jeszcze raz chciał poruszyć kwestię dopuszczania do sprzedaży dzieł Mickiewicza w Królestwie i Cesarstwie, tym razem z Michałem Pochwisniewem, gubernatorem wileńskim. Zabiegi te nie przyniosły jednak żadnego efektu, choć tysiewiczowskie ilustracje (klocki drzeworytnicze) wykorzystał w Petersburgu w roku 1863 Bolesław Maurycy Wolff, wydając *Konrada Wallenroda* i *Grażynę* w tłumaczeniu na rosyjski¹⁵².

150. Syga („Mickiewiczowska książka ozdobna”, s. 356) pisał, że „tysiewiczowskie” dzieła Mickiewicza „oprował w markin (safian groszkowany) słynny introligator paryski Gruel, zdobiąc wyciskami i złożeniami”, nie podając jednak, skąd zaczerpnął dane o introligatorze, który – podobnie jak Curmer – miał na imię Leon.

151. BN, rkp. 2826 III, k. 29v.

152. Wierzbowski, *Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego*, s. 133–149; Syga, „Mickiewiczowska książka ozdobna”, s. 354–358. Obszerna dokumentacja sprawy debietu znajduje

SCHYLEK KARIERY I OSTATNIE LATA ŻYCIA TYSIEWICZA

W połowie listopada 1854 r. Tysiewicz przybył do Lwowa, aby przygotować w Ossolineum autorską wystawę, którą jeszcze przed otwarciem zwiedził arcyksiążę Karol Ludwik Habsburg¹⁵³. Przy tej okazji artysta podarował mu kilka obrazów o nieznanym dziś tematyce oraz akwarelowe przedstawienia wnętrza apartamentów, za które arcyksiążę odwdzińczył mu się złotym zegarkiem z dedykacją¹⁵⁴. Uroczysta inauguracja wystawy odbyła się 28 grudnia. Tysiewicz zaprezentował własne obrazy, m.in. dwie kopie wizerunków św. Piotra (eksponowane w Paryżu w roku 1849), przedstawienie św. Pawła oraz *Mauretankę algierską* (il. 14), jak również kopie dzieł von Amerlinga (*Studium portretowe Jánosa Mailátha z dziećmi*), Verneta, Delaroche'a i Petera Rudolfa Karla Herbstoffera (kopię jego *Kuszenia św. Antoniego* pokazał obok należącego doń oryginału). Wraz z malarstwem eksponowano też fotografie z Paryża, Hiszpanii i Egiptu, faksymile akwareli i rysunków ołówkiem oraz tysiewiczowską edycję utworów Mickiewicza¹⁵⁵. Wystawę zaszczyli obecnością również Agenor Romuald Gołuchowski, namiestnik Galicji, Łukasz Baraniecki, arcybiskup metropolita lwowski, wielu innych dostojnych gości oraz rzesze widzów. Pokaz został entuzjastycznie przyjęty przez krytyków¹⁵⁶.

W roku 1855 Tysiewicz ponownie zaprezentował swe prace na wystawie w Paryżu¹⁵⁷, a w listopadzie na ekspozycji Austriackiego Towarzystwa Sztuk Pięknych w Wiedniu pokazał *Mauretankę algierską*¹⁵⁸. Najpewniej przy tej okazji ofiarował ozdobne wydanie dzieł Mickiewicza cesarzowi Franciszkowi Józefowi I,

14 Jan Tysiewicz, *Mauretankę algierską*, 1853, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

który nagrodił go złotym medalem dla wybitnych artystów¹⁵⁹. Niewykluczone, że w stolicy cesarstwa pozostał przynajmniej do lipca następnego roku, skoro wówczas wystawił tam *Św. Piotra*, *Św. Pawła* oraz akwarelowe studium głowy kobiety¹⁶⁰. Z kolei we wrześniu 1856 r. w Berlinie, w ramach ekspozycji

się w Rossijskom Gosudarstwiennom Istorичесkom Archiwie w Petersburgu (RGIA), f. 735 op. 5, 1857–1859: Дело по письму художника Тысеви́ча о поднесении государю императору некоторых стихотворений Адама Мицкевича, в том числе и поэму „Конрад Валленрод”.

153. *Czas*, nr 261 (15 XI 1854), s. 4; *Die Neue Zeit*, nr 287 (16 XII 1854), s. nlb. (Miscellen).

154. *Erzherzog Carl Ludwig (1833–1896): ein Lebensbild*, red. Alfred von Lindheim (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1897), s. 41.

155. Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 332.

156. *Czas*, nr 26 (2 II 1855), s. 1–2; *Nowiny*, nr 4 (9 I 1855), s. 31; nr 5 (11 I 1855), s. 44; nr 6 (13 I 1855), s. 51; *Die Neue Zeit*, nr 25 (1 II 1855), s. nlb. (Miscellen); [Bolesław Podczaszyński], „Wystawy dzieł sztuk obrazowych”, *Pamiętnik Sztuk Pięknych*, t. 2, cz. 1 (1855), s. 35–36.

157. Cynowy medal artysta przekazał w 1856 r. do Ossolineum; *Biblioteka Ossolińskich*, t. 5 (Lwów: w drukarni Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1864), s. 427.

158. „Tysiewicz Johann”, w: *Biographisches lexikon des kaiserthums Oesterreich*, s. 187; *Wiener Zeitung*, nr 261 (3 XI 1855), s. 2951.

159. *Nowiny*, nr 111 (18 IX 1855), s. 271.

160. „Tysiewicz Johann”, w: *Biographisches lexikon des kaiserthums Oesterreich*, s. 187; *Wiener Zeitung*, nr 156 (8 VII 1856), s. 2032.

Austriackiego Towarzystwa Sztuk Pięknych, prezentowano jego kopie dzieł Verneta i Delaroche'a¹⁶¹, a w czerwcu następnego roku w Paryżu *Mauretanę algierską*¹⁶². Niedługo potem, we wrześniu 1857 r., przebywał w Wiedniu¹⁶³. We Francji mieszkał już wówczas na Montmartrze przy rue Florentine 8 (obecnie rue Coustou)¹⁶⁴. Jak już wspomniałem, w roku 1859/1860 Tysiewicz odwiedził Wilno i Bohdanowo, przejęte po śmierci sędziego Joachima Niewiarowicza przez jego zięcia Jozafata (Józefa) Świdę, właściciela Krasnego w guberni mińskiej. Malarz zrezygnował ze starań o uzyskanie amnestii, która otworzyłaby mu drogę do dziedziczenia rodzinnego majątku. Przekazał natomiast kopię *Pięknej Ogrodniczki* Rafaela do świątyni w Radoszkowiczach oraz płótno o nieznanym temacie do kościoła parafialnego w Kurzeńcu (oba w powiecie wilejskim) i opuścił Litwę na zawsze, być może z matką¹⁶⁵.

Po powrocie do Francji, przypuszczalnie zniechęcony fiaskiem dystrybucji *Konrada Wallenroda* i *Grażyny*, zaprzestał działalności artystycznej, jednak malował czasem w domowym zaciszu¹⁶⁶. W Paryżu mieszkał z matką rentierką w kamienicy przy rue La Bruyère 21. Dwudziestego czwartego lipca 1862 r. ożenił się z polską emigrantką – Sabiną (Celiną), córką Jana Cenckiego i Franciszki z Janowskich, urodzoną 27 października 1829 r. w Dąbrówce (powiat sanocki), a zmarłą 11 kwietnia 1912 r., prawdopodobnie w Montmorency.

Świadkami ceremonii byli m.in. Józef Franciszek Kasparek, rentier, Jan Joachim Karwowski, działacz emigracyjny, oraz hrabia Krystian Ostrowski¹⁶⁷. Małżeństwo najpewniej pozostało bezdzietne.

Dalsze losy artysty są jeszcze słabiej rozpoznane. W roku 1865 jego *Św. Piotra*, *Św. Pawła* oraz *Pokutującą Marię Magdalenę* pokazano w prywatnej galerii Pantheon-Bazaar przy Oxford Street w Londynie¹⁶⁸. Wiadomo również, że oddał ilustracje do utworów Mickiewicza na licytację urządzoną 21 marca 1866 r. przez Komitet Polski w Paryżu¹⁶⁹. W kolejnych latach zmagał się z problemami finansowymi, przypuszczalnie wynikającymi z niestabilnej sytuacji we Francji, spowodowanej wojną francusko-pruską, Komuną Paryską oraz następującym po nich kryzysem gospodarczym. W latach 70. XIX w. mieszkał w Montmorency, gdzie między rue Jaigny i Moulins miał posiadłość zwaną Villa Tecla¹⁷⁰, którą tworzyły cztery nowoczesne domy mieszkalne oraz „Petit Castel” z tarasem w stylu włoskim, wartą blisko 200 000 franków. Nieruchomość tę chciał sprzedać w roku 1877¹⁷¹, jednak do transakcji najwyraźniej nie doszło. W następnym roku starał się natomiast skłonić dyrektora Wojciecha Kętrzyńskiego do zakupu m.in. swych obrazów eksponowanych w roku 1854 we Lwowie¹⁷². W latach 1882 i 1887 wsparł darami Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu, a w roku 1890 Muzeum Narodowe w Krakowie¹⁷³. Pod koniec życia przyjaźnił się

161. *Neuigkeiten*, nr 250 (10 IX 1856), s. nlb. Ogłoszenie o wystawie berlińskiej publikowano w kolejnych numerach gazety aż do 1 X 1856. Według relacji zamieszczonej w dodatku miesięcznym do krakowskiego „Czasu” Tysiewicz w Berlinie pokazał również obraz „Gruzyński” – być może błędnie opisaną *Mauretanę algierską*; zob. „Korespondencja z Berlina”, *Czas. Dodatek miesięczny*, t. 4, z. 2 (1856), s. 522.

162. *Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, nr 148 (28 VI 1857), s. 2.

163. *Fremden-Blatt*, nr 223 (30 IX 1857), s. nlb.

164. BJ, rkp. 9213 III: Korespondencja Józefa Bohdana Zaleskiego z lat 1823–1886, t. 19: Talwoszewicz–Vrchlický, k. 202.

165. *Kurier Wileński*, nr 14 (16 II 1860), s. 145.

166. W 1866 r. artysta wykonał *Widok z Bagnères de Luchon*; zob. Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 337; dwa lata później prasa donosiła, że „Tysiewicz rzucił ołówek od dawna”; zob. *Gazeta Poznańska*, nr 252 (1 XI 1868), s. 1.

167. Biernat, Górzyński, *Cmentarz Champeaux w Montmorency*, s. 397–398, nr 139.

168. Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus”, s. 108.

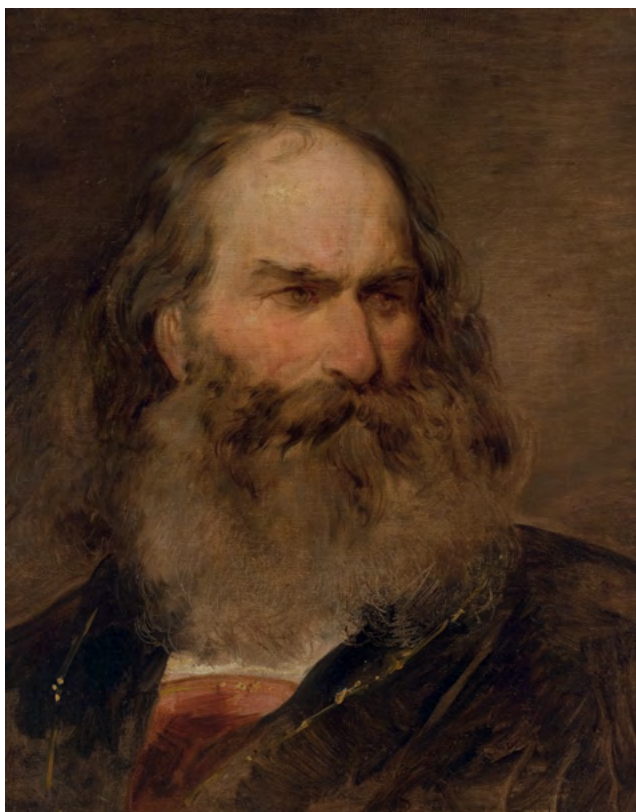
169. Aleksander Wernicki, *Leonard Chodźko i jego prace. Krótki rys biograficzny i naukowy* (Lwów: Księgarnia Polska, 1880), s. 324.

170. Nieruchomość ta była oferowana do wynajęcia w 1863 r., jednak nie wiadomo, czy wówczas jej właścicielem był już Tysiewicz; zob. *Le Constitutionnel*, nr 79 (20 III 1863), s. nlb. (ogłoszenie).

171. *Le Figaro*, nr 98 (8 IV 1877), s. 4 (ogłoszenie).

172. Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 332.

173. [Tadeusz Korzon], *Kościuszkowski. Biografia z dokumentów wysnuta. Część 1* (Kraków: Nakładem Muzeum Narodowego w Rapperswilu, 1894), s. 81; *Muzeum Narodowe w Krakowie*.

15 Jan Tysiewicz, *Portret brodatego mężczyzny*, Wilno, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Fot. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

z Władysławem Mickiewiczem. Jeszcze 28 czerwca 1890 r. wziął udział w przeniesieniu trumny ze szczątkami jego ojca z grobu na cmentarzu Les Champeaux w Montmorency do pociągu wiozącego ją do Paryża, a stamtąd dalej do Krakowa¹⁷⁴. Władysław Nie-wiarowicz *vel* Jan Tysiewicz zmarł 15 stycznia 1891 r. w Montmorency, gdzie został pochowany cztery dni później na cmentarzu Les Champeaux (G3-914).

W testamencie zapisał cały swój majątek Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich, jednocześnie przyznając żonie dożywotnie prawo korzystania z niego oraz swobodnego dysponowania nieruchomościami aż do śmierci. Ten niejednoznaczny zapis, pozostający w sprzeczności z obowiązującym we Francji prawem spadkowym, wymagał sądowej interpretacji. Dopiero

po wydaniu stosownego orzeczenia w listopadzie 1891 r. pełnomocnicy Zakładu – Lubomir Gadon i adwokat Félix Murgeaud-Larion – wspólnie z Władysławem Mickiewiczem uregulowali z wdową kwestie spadkowe. Zgodnie z zawartym porozumieniem po jej śmierci Ossolineum miało otrzymać 25 000 franków. Kwota ta, wobec obciążenia majątku długami bankowymi, okazała się jednak niewystarczająca do realizacji woli zmarłego, który chciał, aby pieniądze ze spadku posłużyły do ufundowania dwóch stypendiów dla młodzieży kształcącej się w zakresie sztuk pięknych, każde w wysokości 1200 franków¹⁷⁵. Ponieważ Zakład najprawdopodobniej nie uzyskał żadnych środków z legatu, należy przypuszczać, że fundusz stypendialny nigdy nie został uruchomiony¹⁷⁶.

Trwałą korzyść Ossolineum odniosło natomiast z tej części zapisu Tysiewicza, która obejmowała jego spuściznę artystyczną, dzieła innych mistrzów oraz przedmioty o wartości zabytkowej i pamiątkowej. W lutym 1892 r. Władysław Mickiewicz wysłał z Paryża osiemnaście skrzyń zawierających ruchomości należące do zmarłego, których odbiór we Lwowie potwierdził 14 marca Edward Bonifacy Pawłowicz. Zbiory Muzeum im. Lubomirskich wzbogaciło kilkadziesiąt obrazów olejnych, akwarel i rysunków autorstwa Tysiewicza, a także wykonane przez niego kopie dzieł m.in. von Amerlinga, Verneta, Delaroche'a i Herbstoffera. Do kolekcji trafiły również dwa obrazy Herbstoffera (*Kuszenie św. Antoniego* oraz *Żal za światem*), *Krajobraz algierski* francuskiego orientalisty Karla Girardeta oraz *Czerkies unoszący głowę Moskala* pędzla Tadeusza Brodowskiego. Dar obejmował ponadto elementy wyposażenia letniej rezydencji króla Ludwika Filipa w Château de Neuilly, m.in. intarsjowany stół z widokiem Ziemi Świętej, porcelanowy zegar kominkowy i lampy z malowanymi na emalii portretami Ludwika XV i Marii Leszczyńskiej. Cenną część spuścizny stanowiła również biblioteka Tysiewicza licząca czterysta woluminów, którą Pawłowicz zaliczył „bezsprzecznie do ładniejszych zbiorów w liczbie tych, które kiedykolwiek złożono w darze Zakładowi”¹⁷⁷.

Sprawozdanie Zarządu za rok 1890 (Kraków: W drukarni „Czasu” Fr. Kulczyckiego i Sp., 1891), s. 10.

174. Antoni Kleczbowski, *Złożenie zwłok Adama Mickiewicza na Wawelu dnia 4go Lipca 1890 roku* (Kraków: Nakładem i Czcionkami Drukarni Związkowej, 1890), s. 37.

175. *Wiara i Ojczyzna*, nr 15 (1891), s. 236; *Dziennik Polski*, nr 8 (I 1892), s. 1.

176. Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 333–334.

177. „Sprawozdanie”, w: *Sprawozdanie z Czynności Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich za Rok 1892* (Lwów: Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1892), s. 10; Długajczyk, Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940*, s. 334–338, 354–355.

Przedstawione w artykule ustalenia pozwoliły uporządkować stan wiedzy o życiu Władysława Niewiarowicza *vel* Jana Tysiewicza oraz zweryfikować informacje powielane w literaturze od końca XIX w., wskazując równocześnie mechanizmy, które doprowadziły do utrwalenia licznych nieścisłości dotyczących jego biografii. Zestawienie materiału źródłowego z dostępnymi dziełami malarza umożliwiło osadzenie jego twórczości w szerszym kontekście historyczno-artystycznym i otworzyło zarazem nowe perspektywy badawcze.

Pogłębienia wymagają badania nad przebiegiem edukacji Tysiewicza w wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz wpływem, jaki na kształtowanie jego warsztatu wywarli Friedrich von Amerling i Leopold Kupelwieser, a być może także inni artyści działający w Wiedniu. Szczególnie pożądane wydaje się przyporządkowanie zachowanych prac do poszczególnych etapów nauczania oraz klas Akademii. Wymaga to jednak dalszych kwerend, przede wszystkim we Lwowie, gdzie znajduje się najobszerniejszy zachowany zespół dzieł Tysiewicza, pochodzący z jego zapisu testamentowego. Opracowanie tej spuścizny pozwoliłoby nie tylko poszerzyć wiedzę o dorobku artysty, lecz także zweryfikować chronologię jego twórczości oraz pełniej prześledzić przemiany jego stylu. Równie istotne

wyduje się określenie miejsca, jakie zajmował w środowisku polskich studentów wiedeńskiej Akademii, a także charakteru i znaczenia nawiązanych wówczas relacji. Dalsze kwerendy prasowe i archiwalne mogą również przyczynić się do lepszego poznania mechanizmów funkcjonowania obiegu dzieł sztuki, w tym roli instytucji wystawienniczych, krytyki artystycznej i kolekcjonerów w kształtowaniu recepcji *Pokutującej Marii Magdaleny* – obrazu, który zapewnił Tysiewiczowi największy rozgłos za życia.

Lata spędzone przez malarza we Francji, będące najśląbiej rozpoznany okres w jego biografii, wymagają dalszych badań prowadzonych przede wszystkim *in situ*, obejmujących także kwerendy archiwalne i muzealne, które mogłyby przyczynić się do odnalezienia kolejnych elementów rozproszonych dorobku artysty. Wciąż niejasne pozostają jego sytuacja materialna, źródła utrzymania, okoliczności nabycia majątku w Montmorency, a także charakter relacji łączących go z Adamem Mickiewiczem. Nadal nie wiadomo, czy z *Portretu brodatego mężczyzny* (il. 15)¹⁷⁸ nie spogląda na nas sędziwy Władysław Niewiarowicz *vel* Jan Tysiewicz. Wszystko to sprawia, że zarówno jego biografia, jak i twórczość zasługują na kompleksowe opracowanie monograficzne.

178. LNDM, nr inw. T 1306.

ANEKS

Życiorys Władysława Niewiarowicza *vel* Jana Tysiewicza spisany przez Sabinę Niewiarowicz-Tysiewiczową, LNNBU, fond 5, rkp. 2825

[Montmorency, Villa Tecla, 1 XII 1892]

Władysław Mieczysław Ligenza Niewiarowicz był synem obywatela litewskiego Joachima Niewiarowicza byłego chorążego kościuszkowskiej armii. Po skończonych ruchach w kraju ojciec [jego] osiadł we własności swojej na Litwie, w guberni wileńskiej, obok miasta Mińska i Wilijki. Był mianowany prezydentem szlachty tejże guberni i wielce tam szanowanym [...]. Władysław Mieczysław Niewiarowicz urodził się w Marcybeliskach we własności swojego ojca około roku 1815. Rok rewolucji 1832 zastał tego młodego Litwina w Uniwersytecie Wileńskim, gdzie z ówczesną tam młodzieżą przygotowywał się do uzbrojenia i dołączenia się z powstaniem. I aż to był duszą tego przedsięwzięcia. Wydany [jednak został] spis (jak to zawsze u nas bywa). Mój mąż był zaaresztowany i do więzienia w Wilnie z inną resztą młodzieży zamknięty, gdzie przez rok cały siedział. Zrobiono mu proces, oskarżono o zbrodnie stanu. Skazany [został] na śmierć przez władzę wojskową. Kiedy był prowadzony na miejsce egzekucji został dla tak młodego wieku ulaskawionym od śmierci, ale na wieczne skazany rotę syberyjskie, w kajdany okuty. Ogolono [mu] głowę, piechotę z Wilna [był] wysłany. Tu ci, co jego z innymi tam prowadzili, litując się jego

młodości i delikatnej postawy ułatwili mu ucieczkę wsząd¹ lasów litewskich. Chłopi kryli go dość długo, nosząc mu pożywienie do lasu i doprowadzili nad granicę Galicji, gdzie obywatel p. Postrucki² posiadający własność jedną na rosyjskim Podolu, a drugą z drugiej strony granicy, w galicyjskim Podolu, przyjął go przebranego za chłopą jako ogrodnika. Kiedy przepływał rzekę, gdzie granicznicy stali, okropne to było dla niego – ta obawa, aby nie być złapanym i znowu Moskałom nie [być] oddanym. U p. Pastruckiego przebywał jakiś czas, trudnił się nauką dzieci i ogrodem, sam pracował nad rysunkiem. Przebywał także jakiś czas u hrabiego Strzębosza³, niedaleko Lwowa, ale ci dwaj panowie mieli ciągle zatargi ze sługami i chłopami swymi, [którzy] mszcząc się denuncjowali do cyrkułu, że ci Panowie przechowują powstańców z Rosji. Z tego to powodu Władysław Niewiarowicz był ciągle niepokojonym. Policja wpadała szukać tej młodzieży, musiał się chować. Sacher⁴ komisarz w owym czasie w policji ulitował się nad młodym Litwinem. Poradził, aby obywatele jego znajomi dali porękę za niego, jako jest urodzony w Galicji. Żaden z obywateli o to proszony nie chciał tego uczynić, dać porękę. Nareszcie p. Postrucki ułożył, jakoby ten młody człowiek był jego naturalnym synem, dając mu nazwisko Jana Tysiewicza. Podówczas umarł prawdziwy Jan Tysiewicz wiekiem i powierzchownością podobny do młodego Litwina. Potrzeba było jeszcze potwierdzenia obywateli, a że mu tego odmówili ci co go znali, udał się do hrabiego Dzieduszyckiego⁵, który rozczulony łzami młodzieńca przystał za niego poręczyć. Tak poparty przez komisarza Sachera otrzymał naturalizację galicyjską. Pomimo tego szpiegowie ciągle go niepokoiли. Nachodzili go we Lwowie. Policja rewizję nieustannie [robiła], bo wtedy już jego malarski zawód był zaczęty i miał jakieś znajomości porobione we Lwowie i w kraju. I tak przez ciągle nachodzenie i rewizje we Lwowie i na wsi znudzony postanowił udać się do Wiednia, gdzie jako Galicjanin przyjętym był do akademii wiedeńskiej, jako uczeń sztuk pięknych pod dyktando Waldmüllera⁶ i innego w onym czasie znanego artysty, którego ja nazwiska nie pamiętam. Przez czas swego w Wiedniu pobytu był bardzo często przez policję niepokojonym, rewizja po rewizji nie dała mu pokoju⁷ prócz dla siebie samego, uczył drugih, aby tym małym zasiłkiem wyżyć się mógł. Pomieszknięcie miał za darmo w Wiedniu u p. Kubcewicz, który go bardzo polubił i z nim dzielił swoje szczupłe pomieszknięcie. Tysiewicz, od tej pory pod tym nazwiskiem znany, żył bardzo skromnie w Wiedniu, bo tylko mógł 10 krajcarów dziennie na życie wydawać. Bogata jego rodzina

1. W głąb.

2. Zapewne chodzi o przedstawiciela rodziny wywodzącej się z ziemi ciechanowskiej, która następnie przeniosła się do województwa ruskiego. W roku 1833 Antoni Postrucki był dziedzicem wsi Nowosiołki w cyrkule przemyskim; zob. Seweryn Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 14 (Warszawa: Skład Główny Gebethnera i Wolffa), 1917, s. 271. Prawdopodobnie był to ten sam Antoni Postrucki, który zmarł 27 IV 1847 r. w Boryskowicach (parafia Horochów, powiat włodzimierski, gubernia wołyńska), pozostawiając synów Gustawa, Józefa i Klemensa (AGAD, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łuckiej i wileńskiej, sygn. 85, s. 40, nr 26). Gustaw był w 1833 r. dziedzicem Wojniłowa w cyrkule stanisławowskim (Uruski, *Rodzina*, s. 275), natomiast Klemens po roku 1855 nabył Seredne w cyrkule brzeżańskim; zob. Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 7: *Województwo ruskie. Ziemia Halicka i Lwowska* (Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1995), s. 174.

3. Być może chodzi o Tomasza Strzembosza, właściciela m.in. wsi Lackie w cyrkule złoczowskim.

4. Leopold Johann Nepomuk Sacher-Masoch von Kronenthal (1797–1874), dyrektor policji we Lwowie w latach 1832–1848.

5. Józef Kalasanty Dzieduszycki (1776–1847) lub jego syn Włodzimierz (1825–1899).

6. Ferdinand Georg Waldmüller (1793–1865), malarz, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu.

7. Dwu lub trzywyrazowa fraza nierozczytana.

nie mogła nic jemu przysłać z obawy, aby ich fortuna nie była konfiskowaną. Na szczęście hrabina Caboga⁸, będąc w swoich dobrach na Litwie przywiozła od rodziny, od matki 100 dukatów, z którymi zasobami już znany w świecie artystów udał się do Monachium, gdzie przez kolegów malarzy, artystów bawarskich, którzy jego *Magdalenę* po wystawie oceniając najgoręcej go przyjęli, dając mu uczcę na której pili szampana [...]. W Wiedniu znudzony nieustanną rewizją i denuncjacją postanowił udać się do Paryża, aby spokojnie tam dalej sztuce malarskiej się poświęcić. *Magdalenę* sprzedał za małą sumę Boznańskiemu⁹, który to Boznański tę *Magdalenę* po Europie woził i wystawiał bardzo szczęśliwie. Zarobił na tej wystawie jednej *Magdaleny* 400 000 franków, ale artysta lichy swoją pracę sprzedał. Odjeżdżając do Paryża z Wiednia towarzyszył stamtąd hrabinie Zamoyskiej w roku 1842. W Paryżu był bardzo dobrze widziany przez starego księcia Czartoryskiego¹⁰, również jak i przez samą starą księżnę¹¹. Robił potem podróże do Algieria; po Francji pracował. Wszędzie są jego obrazy po kościołach południowej Francji, jako to w Kahors¹² i inne miasta nie pamiętam. 1855 był znowu we Lwowie, gdzie zrobił wystawę w Zakładzie Ossolińskich. Pracował u namiestnika Galicji¹³, arcyksięcia Karola Ludwika¹⁴. Dostał od tego księcia w darze na pamiątkę zegarek z napisem jemu poświęconym, od cesarza Franciszka Józefa dostał medal złoty [...], od króla pruskiego¹⁵ pierścień brylantowy. Za pośrednictwem księcia Trubeckiego¹⁶ i hrabiego Orłowa, ambasadora na dworze Francji¹⁷, dostał paszport francuski i pojechał do kraju na parę miesięcy. Gdyby chciał żądać amnestii mógł by był odzyskać własność po ojcu, którą to, po śmierci ojca jego szwagier p. Swida sobie przywłaszczył. Hrabia Orłow i książę Trubecki wielce go szanowali i często przebywał we własności Trubeckich koło Paryża, gdzie mu powtarzano: jak zechce o amnestię prosić, car każe mu oddać fortunę na Litwie. Nie chciał siostrze robić tego procesu wołał do Paryża nazad odjechać. Tam kupiwszy sobie własność wziętą, dość powiększoną w Montmorency, którą to własność Zakładowi testamentem zostawić [kazał]. Był to człowiek prawy, najszlachetniejszy i najlepszy z ludzi mi znanych. Spekulacje i niepokoje we Francji wiele mu pieniędzy zabrały. Wydawał Konrada Wallenroda w Paryżu. Wydał na to sumę dość znaczną, która się nie wróciła. Pracował w La Kumbourgu¹⁸, a Bija¹⁹, w Algerze [...]. Zatem wiele cierpiał za krajem, za rodziną tęsknotę [miał].

8. Wanda Julianna Caboga, z domu Potocka, 1° voto Wielopolska, 2° voto Uruska, 3° voto Caboga-Cerva (zm. 1876).

9. Feliks Boznański (ok. 1793–ok. 1860).

10. Adam Jerzy Czartoryski (1770–1861).

11. Anna Zofia z Sapiechów Czartoryska (1796–1864), żona Adama Jerzego.

12. Cahors – miejscowość i gmina we Francji w regionie Oksytania, w departamencie Lot.

13. Agenor Romuald Gołuchowski (1812–1875), namiestnik Galicji w latach 1849–1859, 1866–1868 oraz 1871–1875.

14. Karol Ludwik Habsburg (1833–1896), arcyksiążę austriacki, młodszy brat Franciszka Józefa I, cesarza Austrii.

15. Fryderyk Wilhelm IV (1795–1861), król Prus od roku 1840.

16. Nikołaj I. Trubieckoj (1807–1874), rosyjski publicysta; od lat 40. XIX w. mieszkał we Francji. Tysiewicz był w należącej do niego posiadłości Château de Bellefontaine, położonej niedaleko Fontainebleau. Po śmierci Trubieckoj posiadłość przeszła w ręce jego córki Jekatieriny, żony Nikołaja A. Orłowa (1827–1885).

17. W czasie, gdy Tysiewicz starał się o pozwolenie na wyjazd do kraju, Rosję reprezentował we Francji Paweł Kisielow. Autorka miała na myśli zapewne Nikołaja A. Orłowa (1827–1885), będącego rosyjskim ambasadorem w Paryżu w latach 1871–1884, z którym artysta mógł spotykać się w Château de Bellefontaine.

18. Combourg (bret. Komborn) – miejscowość i gmina we Francji, w regionie Bretania, w departamencie Ille-et-Vilaine.

19. Miejscowość nierozpoznana. Być może chodzi o miasto Bidżaja (fr. Béjaïa) na północy Algierii, nad Morzem Śródziemnym.

BIBLIOGRAFIA

- Adomaitienė, Rasa. „Vilniaus paveikslų galerijoje – jubiliejinė paroda «Vladislovo Neveravičiaus studijoje»”. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 18 (2016): 163–168.
- Aftanazy, Roman. „Seredne”, w: *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 7: *Województwo ruskie. Ziemia Halicka i Lwowska*, 174–176. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1995.
- Atminimų sodai. *Albumistikos etiudai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos album amicorum katalogas*. Redakcja Rima Cicėnienė, Reda Griškaitė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos, Vrublevskių biblioteka, 2016.
- Batowski, Zygmunt. „Tysiewicz Jan”. W: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, t. 33: *Theodotos–Urlaub*, redakcja Hans Vollmer, 516–517. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1939.
- Bielecki, Robert. „Niewiarowicz Alojzy”. W: *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3: L–R, 201. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1998.
- Bielecki, Robert. „Niewiarowicz Ludwik”. W: *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3: L–R, 201. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1998.
- Biernat, Andrzej, i Sławomir Górczyński. *Cmentarz Champeaux w Montmorency. Groby Polskie*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2021.
- Długajczyk, Beata, i Leszek Machnik. *Muzeum Lubomirskich 1823–1940. Zbiór malarstwa*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 2019.
- Domański, Michał. „Maszkowski Jan Kanty”. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, redakcja Emanuel Rostworowski, 153–154. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1975.
- Gasiūnas, Valerijus. „Neveravičius Vladislovas Mečislovas”. W: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2: 1795–1918, redakcja Jolanta Širkaitė, 265. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Grabner, Sabine. *Friedrich von Amerling. Werkverzeichnis der Gemälde*. Wien: Deutscher Kunstverlag, 2025.
- Harbachova, Vol’ha V. „Nyevyarovich Uladzisław”. W: *Udzyel’niki pawstannya 1830–1831 hh. na Byelarusi: bibliyagrafichny słownik*. Navukovy redaktar Uladzimir I. Navitski, 251. Minsk: Vydavyetski tsentr BDU, 2004.
- Harbachova, Vol’ha V. „Tysenyaw Yan (psewd. Nyevrowni Lyudvik)”. W: *Udzyel’niki pawstannya 1830–1831 hh. na Byelarusi: bibliyagrafichny słownik*. Navukovy redaktar Uladzimir I. Navitski, 334. Minsk: Vydavyetski tsentr BDU, 2004.
- „Iš nusidėjėlių didžiausia”. *Vladislovo Neveravičiaus paveikslas „Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė”*. Redakcja Joana Vitkutė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2022.
- Janonienė, Rūta. „Vladislovo Neveravičiaus paveikslas «Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė»”. *Dailė*, nr 2 (2015): 107–110.
- Kansy, Andrzej. „Pierwsze wydania dzieł Adama Mickiewicza w zbiorach TNP”. *Notatki Płockie* 43, nr 4 (1998): 42–46.
- Kupchyns’ka, Larysa. „Vnesok Yana Tysevycha u vyvchennya diyal’nosti Videns’koyi akademiyi mystetstv”. *Narodoznauchi zoshyty* 21, nr 4 (2015): 805–812.
- Lewandowska-Jaraczewska, Irena. *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1980.
- Lukoševičius, Linas, i Dalia Tarandaitė. „Vladislovo Neveravičiaus paveikslo «Šv. Marija Magdalietė» tyrimai ir restauravimas”. *Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus metraštis* 23 (2021): 179–187.
- „Maes Jan Bapt. Lodewyck”. W: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, t. 23: *Leitenstorfer–Mander*, redakcja Hans Vollmer, 546. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1929.
- Malewski, Czesław. *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat święciański i trocki*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Fundacja Lanckorońskich, 2022.
- Malewski, Czesław. *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiaty lidzki, oszmiański i wileński*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Fundacja Lanckorońskich, 2016.
- Maslauskaitė-Mazyliene, Sigita. „Iš nusidėjėlių didžiausia, bet mylimiausia Vladislovo Neveravičiaus paveikslas «Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė»”. *7 meno dienos*, nr 22 (1429). Dostęp 8 listopada 2025. <https://www.7md.lt/daile/2022-06-03/Is-nusidejeliu-didziausia-bet-mylimiausia>.
- Morelowski, Marian. „Ilustracje Jana Tysiewicza–Niewiarowicza do petersburskich wydań Konrada Wallenroda i Grażyny”. *Biuletyn Historii Sztuki* 18, nr 2 (1956): 308–309.
- Mycielski, Jerzy. *Sto lat dziejów malarstwa w Polsce 1760–1860. Z okazji Wystawy retrospektywnej we Lwowie 1894*. Kraków: [nakładem autora], 1897.
- „Neveravičius Joakimas”. W: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 2: 1795–1918, redakcja Jolanta Širkaitė, 264. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Nitka, Maria. *Twórczość malarzy polskich w papieskim Rzymie w XIX wieku*. Warszawa–Toruń: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, Wydawnictwo Tako, 2014.
- Sobieszczański, Franciszek Maksymilian. „Tysiewicz (Jan)”. W: *Encyklopedia powszechna*, t. 25, 858. Warszawa: Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, 1867.
- Soroko, Anita. *Rysunki artystów polskich z Muzeum Lubomirskich we Lwowie*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 2020.
- Straszewska, Anna, i Ferdinand Gutsch. *Studenci z ziem dawnej Rzeczypospolitej w Akademii der bildenden Künste w Wiedniu (1726–1938). Wypisy*. Lublin–Warszawa: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2022.

- Syga, Teofil. „Mickiewiczowska książka ozdobna”. *Bibliotekarz* 22, nr 12 (1955): 353–358.
- Świątosławska, Agnieszka. „Pomiędzy romantyzmem a biedermeierem. Lwowskie malarstwo pierwszej połowy XIX wieku”. *Sztuka Europy Wschodniej*, t. 8 (2020): 123–136.
- Tomasiak, Sławomir. „Bel canto w muzyce Karola Lipińskiego na tle rozwoju gatunku”. W: *Karol Lipiński. Życie, działalność, epoka*, t. 7, redakcja Joanna Subel, 191–211. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego, 2020.
- „Tysiewicz Jan”. W: *Slovník naučný*, t. 9: *Š–Vzývání svatých*, redakcja František Ladislav Rieger, Jakub Malý, 685. Praha: Nakladatel kněhupectví I. L. Kober, 1872.
- „Tysiewicz Jan”. W: *Wileński słownik biograficzny*, redakcja Henryk Dubowik, Leszek Jan Malinowski, 547. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2008.
- „Tysiewicz Johann”. W: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, t. 48: *Trzetrzewinsky–Ullepitsch*, redakcja Constant von Wurzbach, 187–188. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1883.
- „Vilniaus paveikslų galerijoje – Vladislovo Neveravičiaus 200-osioms gimimo metinėms skirtas vakaras”. *7 meno dienos*, nr 12 (1118). Dostęp 8 listopada 2025. <https://www.7md.lt/kultura/2015-03-27/Vilniaus-paveikslu-galerijoje--Vladislovo-Neveraviciaus-200-osioms-gimimo-metinems-skirtas-vakaras>.
- „Vilniaus paveikslų galerijoje pristatoma vienam paveikslui skirta paroda «Iš nusidėjėlių didžiausia»”. *7 meno dienos*, nr 26 (1423). Dostęp 8 listopada 2025. <https://www.7md.lt/25616>.
- Vitkutė, Joana. „Lietuviškoji Mona Liza”. *7 meno dienos*, nr 20 (1257). Dostęp 8 listopada 2025. <https://www.7md.lt/daile/2018-05-18/Lietuviskoji-Mona-Liza>.
- Wasylewski, Stanisław. „Boznański Feliks”. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, redakcja Władysław Konopczyński, 382–383. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936.
- Wiercińska, Janina. „Tysiewicz Jan”. W: *Słownik pracowników książki polskiej*, redakcja Irena Treichel, 919. Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- Wystawa miniatur na tle wnętrza Pałacu hr. Pusłowskich*. Opracowanie Kazimierz Buczkowski, Zofia Przeorska-Exnerowa. Kraków: Wydawnictwo Muzeum Narodowego w Krakowie, 1939.
- Yurkyevich, Zmitsyer. „Yan Tysyevich – byelaruski mastak, yakoha niby y nye było”. *Kul'tura*, nr 27 (2022): 16.

SUMMARY

False Identity – True Art? A Critical Analysis of the Life and Work of Jan Tysiewicz, né Władysław Niewiarowicz (1815–1891) by Piotr Józef Janowski

So far, the life and work of Jan Tysiewicz, né Władysław Niewiarowicz (1815–1891), have not been the subject of thorough research. The painter has often been confused with other men bearing the surname Niewiarowicz: firstly, with Alojzy Ligenza (1804–1886), a participant in the November Uprising, an émigré in France, and a friend of Adam Mickiewicz and Juliusz Słowacki; and secondly, with Ludwik (b. 1810), a participant in the November Uprising in the rank of second lieutenant, a member of the Polish National Committee and the Polish Democratic Society in France, and a participant in the revolutions of 1848 (Springtime of the Peoples).

Władysław Roch Mieczysław Niewiarowicz was born on 28 May 1815 in Marcybeliszki in the Ihumeń (today: Cherven) district. He was the son of Joachim of the Półkozic coat of arms, a standard-bearer in the Kościuszko Uprising and a district judge, and Maria Tekla Klara née Niemorszańska. He spent his childhood in Bohdanów in the Vileyka district. Having completed secondary education in Minsk, presumably during the academic year 1830/1831, he began his studies at the University of Vilna (today: Vilnius). Soon he became involved in underground activities; however, as early as the summer or autumn of 1831, he was arrested and sentenced to deportation to Siberia; he was also stripped of his noble status and had his property confiscated. In the spring of 1832, he managed to escape from the convoy and make his way to Galicia, where he worked for several years as a teacher and gardener on various country estates. Seeking to conceal his identity, he adopted the name Jan Tysiewicz, settled in Lvov (today: Lviv) and was officially naturalised. He completed a painting course taught by Jan Kanty Maszkowski (at the State Academy, most probably in 1838), after which the Ossoliński National Institute in Lvov awarded him a three-year scholarship to study at the Academy of Fine Arts in Vienna. There, he attended painting classes taught by

Ferdinand Georg Waldmüller and Friedrich von Amerling. He studied anatomy and composition under Zygmunt Ferdynand von Perger. He also planned to study under the miniaturist and portraitist Moritz Michael Daffinger.

The "Vienna period" (1838–1842) was an extremely significant stage in Tysiewicz's artistic development. During this time, he mainly produced copies of works by contemporary artists (e.g. Amerling's *Portrait Study of János Mailáth with his Children*) and the Old Masters (e.g. Raphael's *Virgin and Child*, drawing studies of the *écorché* figures by Jean-Antoine Houdon, and the *Ludovisi Ares*) as well as his own works inspired by their art, including studies of the heads of young women shown in profile or *en trois quarts*, and sketches of a male head and hands, including the hands of St Peter. He also produced portraits, among which were those of the painter Carl Geyling and the violinist Karol Lipiński (both from 1839), as well as self-portraits (c. 1838/1839, 1841, 1842), one of which he showed in 1841 at the Academy of Fine Arts exhibition in Vienna. Works from this period demonstrate a high level of technical skill, a good command of chiaroscuro, and an ability to capture the physiognomy and expression of his subjects. At the same time, they reveal Tysiewicz's particular aptitude as a copyist, capable of faithfully reproducing models whilst at the same time putting his individual mark on them.

The work that won him the greatest renown was his *Penitent Mary Magdalene*, painted in 1842, based on a composition by Jean Baptiste Louis Maes. Through his subtle use of light and colour, Tysiewicz created an atmosphere of an almost mystical quality, which became one of the main factors in the success of this work. The painting was exhibited at Fabio Paterno's publishing and printing house in Vienna and subsequently at Franciszek Galiński's shop in Lvov, arousing widespread interest among both the public and art critics. Shortly afterwards, the painter produced several copies of the work, selling one of them to Feliks Boznański in 1843. According to press reports, either the original of Tysiewicz's painting or its copies were shown in Istanbul, Rome, Prague, Iași, Bucharest, Cracow, Wrocław, Poznań, Lvov (again), Berlin, Dresden, Leipzig, Warsaw, Vilna, Smolensk, Moscow and St Petersburg. Thanks to this tour and the innovative way in which the painting was exhibited, namely, in specially arranged, darkened rooms, *The Penitent Mary Magdalene* quickly became one of the most recognisable works of its time.

In early 1843, Tysiewicz produced, on commission from the Ossoliński Institute, a copy of a portrait of Emperor Francis I of Austria in his coronation robes, painted by Leopold Kupelwieser. Soon after, he went to Munich, where he stayed for some time, and then to Paris, where he earned his living by painting portraits, mainly in watercolours but also, although less frequently, in oil. He also painted still lifes and works on Slavic themes. In 1845, he produced copies of works by Émile Jean-Horace Vernet and Paul Delaroche, after which he began work on illustrations for Adam Mickiewicz's poems *Konrad Wallenrod* and *Grażyna*. During this time, he travelled around France and to North Africa. In 1846, while in Algiers, he painted, among others, the Djamaa el Djedid mosque as seen from the bay and a study of a Moor's head.

While abroad, Tysiewicz did not sever his ties with Galicia and the Ossoliński Institute. In 1847, he exhibited his works at the Public Exhibition in Lvov, and shortly afterwards he produced a series of colour lithographs of manors and landscapes around the city, with a dedication to Gwałbert Józef Pawlikowski, published at the Lemercier printing house in Paris. In 1849, he exhibited a painting depicting St Peter at the Salon (a second canvas with this subject was purchased by the French government), and in 1851 he published Mickiewicz's *Konrad Wallenrod* and *Grażyna*, with English and French translations, at the Benard and Company printing house. The book contained a hundred woodcuts, including a portrait of the poet, illustrations, vignettes

and initials set against landscapes or architectural motifs, most of which were based on Tysiewicz's drawings. The book was accompanied by a musical supplement, *Pieśń do Wili* [A Song to Viliya River], featuring compositions by Ferdynand Hiller and Stanisław Moniuszko. Tysiewicz presented luxury copies to, among others, Emperor Napoleon III, King John Wettin of Saxony and King Frederick William IV of Prussia, who, in gratitude, made him a gift of a diamond ring. The edition of Mickiewicz's works illustrated by Tysiewicz is widely regarded to be one of the most beautiful books in the history of Polish-language publications in the 19th century.

In 1855, Tysiewicz exhibited *A Mauritanian Woman in Algiers* in Vienna and received a gold medal from Emperor Franz Joseph I of Austria, while in Lvov he had a solo exhibition at the Ossoliński Institute. Among those who visited the exhibition were Archduke Karl Ludwig of Habsburg, who, in gratitude for the paintings he had received from the artist, presented him with a gold watch, as well as the Governor-General of Galicia, Agenor Gołuchowski. In the following years, Tysiewicz exhibited his works in Berlin (1856) and Paris (1857), and undertook a sentimental journey to Lithuania (1859/1860).

Upon his return to France, presumably disheartened by the Mickiewicz book failing to reach the expected distribution, Tysiewicz virtually ceased his artistic activity, though he occasionally painted in the privacy of his own home. He married the Polish émigré Sabina (Celina) Cenecka (1829–1912) on 24 July 1862 in Paris. The couple most likely remained childless. Little is known about his later life. In the 1870s, he lived in Montmorency, where he owned a property known as Villa Tecla located between Rue Jaigny and Rue Moulines, comprising four modern residential houses and the Petit Castel with an Italianate terrace, worth nearly 200,000 francs in total. At that time, he was struggling with financial difficulties, most probably linked to the unstable political and economic situation in France caused by the Franco-Prussian War and the Paris Commune.

Jan Tysiewicz, né Władysław Niewiarowicz, died on 15 January 1891 in Montmorency and was buried there, at Les Champeaux Cemetery (G3-914), four days later. In his will, he bequeathed his estates, his works, paintings by Old Masters, bronzes, furniture, including an inlaid table depicting a view of Palestine from the collection of King Louis-Philippe I of France, and his impressive library to the Ossoliński National Institute in Lvov, to be used to establish two scholarships for the education of young people in the fine arts, each scholarship amounting to 1,200 francs.

BIOGRAPHICAL NOTE

Piotr Józef Janowski is a historian and historian of art, an assistant at the Department of Auxiliary Sciences of History, Faculty of History and Cultural Heritage, The Pontifical University of John Paul II in Cracow, and an editor at the Department for the Polish Biographical Dictionary, Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences.

NOTA BIOGRAFICZNA

Piotr Józef Janowski – historyk sztuki i historyk, asystent w Katedrze Nauk Pomocniczych Historii na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz redaktor w Zakładzie Polskiego Słownika Biograficznego Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.